

RHYTHMI VETERES.

I

RHYTHMUS MILITUM MUTINENSIIUM.

II

RHYTHMUS DE LUDOVICO II IMP. PER ADELGISUM CAPTO

PRÆCEDIT

L. A. MURATORII

DISSERTATIO DE RHYTHMICA VETERUM POESI

(Antiq. Ital. III, 664.)

Non minus quam *Italica lingua* originem suam a barbaricis temporibus debet *Italica poësis*, cuius tamen fundamenta altius sunt nobis investiganda. Aristoteles in principio poetices inquirens unde ortum poësis habuerit, statuit eam ex amore imitationis prodïsse, qui hominibus insitus est, atque ex amore *harmoniae* et *rhythmici*. Præcipue vero ait: Κατὰ φύσιν δ' οὗτος ἡμῖν τοῦ μεμεῖσθαι, καὶ τῆς ἁρμονίας, καὶ τοῦ ῥυθμοῦ (τὰ γὰρ μέτρα ὅτι μόρια τῶν ῥυθμῶν, ἐστὶ φανερόν) ἐξ ἀρχῆς οἱ πεφυκότες πρὸς αὐτὰ μάλιστα κατὰ μικρὸν προάγοντες, ἐγέννησαν τὴν ποίησιν ἐκ τῶν αὐτοσχιδιασμάτων quæ Latine ita sonant: *Cum ergo secundum naturam sit in nobis ipsum imitari, et harmonia et rhythmus (nam metra particulas esse rhythmorum manifestum est) a principio qui natura maxime ad hæc apti erant, paulatim promoventes, genuerunt poësim, extemporanee versificantes*. Mirum quantum ad hæc verba hæserint, certarint, ingeniumque suum torserint Aristotelicæ poetices interpretes, præsertim Itali, quod nempe vim vocis *rhythmici* assequi satis non possent, et *harmonia* vocem hic aliter, aliter ille explicarent. At germanus Philosophi sensus est, nos ex institutione naturæ delectari non solum *imitatione*, sed etiam *harmonia*, hoc est modulatione et musica harmonica, sive ea ex cantu aut voce animantium nascatur, sive ex sonitu instrumentorum musicorum; atque insuper *rhythmo*, id est ordine et collocatione verborum ita conjunctorum, aut desinentium, ut voces etiam sine cantu, ac tantummodo pronuntiate, consonantiam, ac quamdam, ut ita dicam, melodiam reddant, et delectabili jucundaque sensatione auditorum aures feriant. *Metri* autem nomine significatur oratio, quarumdam legum inventionem et constitutionem ita ligata et fabricata, ut certo pedum numero constet, et in ipsis pedibus exacte ratio habeatur syllabarum longarum et brevium. *Metra* autem versus poetarum ideo appellati sunt, quod

μέτρον idem sit ac *mensura*. In versibus vero ad leges poeticas constructis et vincis ita mensura temporis servatur, ut eadem semper recurrat in ejusdem generis versibus, sive longis pedibus illi, sive brevibus, sive mistis constant. Scribit autem Quintilianus Institution. Oratorian. lib. ix, cap. 4. *longam syllabam esse duorum temporum, brevis unius, etiam pueri sciunt*. Proinde in periodis rhetoricorum occulta arte elaboratis concentus quidam auditur, eaque de causa tum Tullius, tum idem Quintilianus *rhythmum* in oratione procurandum jubent, non autem *metrum*. Præcessit autem Aristoteles, scribens Rhetoricæ lib. iii, cap. 8: Ἐὰν δὲ ἔχειν τὸν λόγον, μέτρον δὲ μὴ: id est, *rhythmum oportet habere orationem, non vero metrum*. Alibi, ut ille addit, *poema erit*. Ad quem locum Cicero respiciens, ubi de ipso Aristotele loquitur, ait: *Is igitur versum in oratione vetat esse, numerum jubet*. Verit ille *μέτρον versum, ῥυθμὸν vero numerum*, unde *numerosa oratio* dicta etiam fuit. Inde ergo exorta est poësis, uti Philosophus recte monuit, quod primo quidam populi (sive Hebræi, sive Græci, sive quisquis alius, hoc enim nihil miror) eum in sacrificiis, aut in nuptiis, convivis, victoriis aliisque tripudii et lætitiæ publicæ vel privatæ temporibus, *harmonia* operam darent, tibus aut fidibus utentes, sensim vocem et cantum iungere sono tibiæ aut citharæ cœperunt. Quam in rem compositionem quamdam dictionum et pedum adhibebant, in quorum structura *rhythmus*, sive concentus audiebatur, cum in uno commate vocum ac pedum connexio alteri subsequenti commati responderet. Sed tunc nulla, aut certe exigua cura fuit brevitatis aut longitudinis syllabarum, cum satis foret ita construere brevem illam orationem, et statueret aliqualem pedum numerum atque mensuram, ut ad aurium iudicium inde exurgeret aliquid modulationis atque concentus. *Versus* appellari corp

est ejusmodi brevis orationis structura, quam non meditatio, sed extemporanea vis ingenii effundebat, ut nostris quoque temporibus ab iis rusticis præstatur, qui ex tempore versus faciunt. Hæc poeseos fuerunt primordia. Cum vero delectatio inde in auditorum aures animumque non modica flueret, rem imperfectam sensim docti et egregii viri perfece-
runt, invecis nempe nonnullis legibus, quibus deinceps versus construerentur, et adhibita in illis castigatiore mensura pedum, ita ut rigide etiam temporis ratio et uniformitas servaretur in usu syllabarum brevium atque longarum. Priores versus *rhythmici* appellati sunt, *metrici* vero secundi. Atque hinc intelligimus cur sanctus Augustinus, lib. III, cap. 2, de musica scripserit: *Quocirca omne metrum rhythmus; non omnis rhythmus etiam metrum est.* Exempli enim gratia in Virgillii aut Homeri versibus hexametris non solum *rhythmus*, seu melodicum quidquam auditur, sed etiam *metrum*, hoc est accurata observatio temporis, deprehenditur, cum sive brevibus; sive longis pedibus versum poeta efformet, atque in singulis hexametris semper viginti duo tempora vocis occurrant. Eadem est proportio in reliquis versuum generibus apud meliores poetas. At in versibus rhythmicis ita quidem ex copulatione verborum ac pedum etiam numero sæpius observato centus aliquis nascitur, ut audienti voluptas creetur; sed ibi aut parum aut nihil sollicitus est artifex brevibusne an longis pedibus utatur: legemque respuit et compedes quos sibi præstantes poætæ jam diu posuerunt. Dicis causa, penultimus hexametri pes dactylum exigit, hoc est tres syllabas, quarum prima longa sit, reliquæ duæ breves, uti *carmina, turgidus*. Verum Quinctiliano monente lib. IX, cap. 4, *rhythmo indifferens est dactylusne ille priores habeat breves, an sequentes*; ac propterea idem est rhythmum consistenti adhibere tribrachum, e tribus brevibus compositum, ut *macula, canimus*; an anapestum ex duabus brevibus et longa conflatum, ut *rutilans, Erato*; aut creticum ex longa; brevi et longa contextum, ut *Achates, fulgidis*. Sonum istæ quoque voces reddunt similem aut proximum dactylo; et qui aures tantum iudices habet, nihil aut parum discriminis deprehendit inter sonum istorum pedum, qui tamen apud metricos poetas diversus planè censetur. Qua olim arte, quæ pulsatione vocis antiqui Græci et Latini distinguerent verborum præcipue dissyllaborum brevitatem ac longitudinem, incompertum mihi fateor. Frustra enim intenta aure nunc quæro, cur vox *mala*, sive res malæ, diversam temporis rationem habeat a *mala*, id est *poma*, aut *gena*, cum utriusque vocis sonus idem mihi sit, alius autem secundum prosodiæ leges habeatur.

Itaque duplex poeseos genus olim exsurrexit; alterum antiquius, sed ignobile ac plebeium; alterum nobile, et a doctis tantummodo viris exsultum. Illud *rhythmicum*, illud *metricum* appellatum est. Sed quod potissimum est animadvertendum,

quæquam metrica poesis primas arripuerit, omniumque meliorum suffragio et usu probata, laudibus ubique ornaretur, attamen rhythmica poesis nec propterea defecit apud Græcos atque Latinos. Cum enim vulgus indoctum et rustica gens poetam interdum agere vellet, neque legibus metri addiscendis par esset, quales poterat, versus efformare perrexit, hoc est rhythmico contenta, metrum contempsit. *Metrum*, inquam, hoc est rigidas prosodiæ leges, quas perfecta poesis sequitur. Cæteroqui latiore significatione *metri* quoque nomine donatos interdum video rhythmicos versus, quod et in iis aliqua mensura pedum et temporis observaretur. Primi autem rhythmicos versus, atque adeo poesis invexere apud Latinos rustici, quibus tamen præiverant Græci. Mos enim eorum fuit post messem sese exhilarare, conviciis alternis sese ferientes, et versibus rhythmicis certantes, qui *Fescennini* etiam appellati sunt. Rem describit Horatius lib. primo, epistola prima, et *Agricolis præcis* eorum originem tribuit, ac tandem ait:

Fescennina per hunc inventa [an potius invecis?]

[licentia morem,

Versibus alternis opprobria rustica fudit.

Par est Tibulli sententia lib. II, elegia secunda.

Agricola assiduo primum lassatus aratro

Cantavit certo rustica verba pede.

Livius quoque initio lib. VII *Annal.* de Indionibus Etruscis loquens, ait: *Imitari deinde eos juvenis simul inconditis, inter se jocularia fundentes, versibus capere.* Versus *inconditos* Livius appellat eorum versus, quod et facit Vergilius in ecloga secunda, atque in lib. II *Georgicor.*, ubi *incomptos* dicit rusticorum versus, quod nempe rudes forent, neque certa prosodiæ ratione incederent. Ejusmodi versus infra ab eodem Horatio appellatur *horridus*, id est *rudis* et *incomptus*. Neque dispar fortasse fuit *Saturnius*, nam Saturni tempore illud versuum genus in usu fuisse credebatur.

..... *Sic horridus ille*

Defluxit numerus Saturnius.

Numerus Latina vox *rhythmum* Græcum exprimit. Pergit scribere Horatius:

..... *Et grave virus*

Munditiæ pepulere. Sed in longum tamen ævum Manserunt, hodieque manent vestigia ruris.

Hoc est, quamvis a Græcis didicerimus *metri* regulas, et pro rudibus rusticorum *rhythmicis* castigatos nunc politosque versus conficiamus, attamen rhythmica poesis perduravit semper, et adhuc apud vulgus viget. Horatii interpretes in hunc locum verba Servii proferunt, qui ad lib. II *Georgicor.* *versus incomptos* a Virgilio memoratos explicans, *carminibus*, ait, *Saturnio metro compositis, quæ ad rhythmum solum vulgares componere consueverunt.* Quare conjicere hinc possumus eosdem fuisse olim *Saturnios* et *Fescenninos* versus. Obstat tamen Asconius, qui commemoratur *senarius hypercataloctus, qui et Saturnius dicitur*: hæc enim indicare possunt ver-

sum illum non rhythmicum, sed metricum fuisse. Attamen Livius iterum audiatur, qui poesi paulatim nitorem accessisse scribens libro eodem septimo ait : *Non sicut ante Fescennino versu similem, incompositum temere, ac rudem, alternis iaciebant.* Quilius ille verbis describit primos Latinorum versus; *incompositos*, videlicet ex tempore et improvise effusos, atque procosos sine exacta ordinis ac temporis observatione, quam in metris ad prosodice leges compositis sentinus, ideoque impositos ac rudes. Cum vero in nimiam dicacitatem ac satyram ejusmodi Fescennini seu jocularis versus ruere, legibus Romanis eorum licentia compressa est, ita ut fas tantummodo fuerit per eos mordere in nuptiis atque triumphis. Vide Ferrarium lib. vi De veter. aclamationib., capite decimo, qui rem illustrat atque exempla profert. Inclinante autem Romanorum imperio, oblectatum fuisse populum hujusmodi quoque rhythmicis, satis prodit Vopiscus in Aureliano, cujus verba mukis illustravit Salmasius. Tum vero sub Augustis Christianis, sed potissimum sub regibus barbaris, multus rhythmorum usus fuit, non ad maledicentiam aut vituperationem, sed ad honesta quævis argumenta, ac præcipue ad laudes Dei atque sanctorum, sive etiam viventium. Quamvis enim nullo unquam tempore *Metrica* poesis defecerit, suosque poetas, vincla oratione stantes, neque omnes contemnendos, singula sæcula ostendere potuerint, attamen eum bonis litteris magnam vulnus inflictum fuisset, et ignorantia plerosque tunc hominum teneret, prosodia legibus pauci studebant, eratque iis levius negotium sese exercere in rhythmicis, quod nempe id genus lucubratiuncule minus curæ atque laboris exigeret. Proinde videas medii ævi scriptores tum *rhythmica*, tum *metrica* opuscula commemorare atque distinguere. Sanctus Bonifacius Moguntinus episcopus circiter annum Christi 740, epistol. 4 scribit : *Obsecro ut mihi Aldhelmi episcopi aliqua opuscula, seu prosarum seu metrorum, aut rhythmicorum dirigere digneris.* Litterariæ Historiæ scriptores commemorant Aldhelmi istius librum *De Metrorum generibus*, sive *De arte metrica*. Ita Alvarus Hispanus scriptor circiter annum 847, in Vita sancti Eulogii, hæc habet verba : *Epistolatim invicem egimus, et rhythmicis versibus nos laudibus mulcebamus.* Ekkehardus in Vita beati Notkeri Balbuli, apud Goldastum, tomo primo, pag. 237, Rer. Alamann., cap. 16, hæc scribit : *Sequentias, quas idem Pater sanctus fecerat, destinavit per bajulum urbis Romæ papæ Nicolao et Liutwardo Vercellensi episcopo, tunc tempore Karoli Magni imperatoris (id est Caroli Crassi circiter annum 883). Qui venerandus apostolicæ sedis pontifex omnia quæ beatus vir Notkerus dictaverat, canonizavit videlicet hymnos, sequentias, tropos, litanias, omnesque cantilenas rhythmicæ, metricæ, vel prosaicæ, quas fecerat, etc.* Porro idem Ekkehardus, seu alter, cap. 1 De casib. S. Galli, agens de Salomone abbate et episcopo Constantiensi, hæc scribit :

A Scholas præterit, ostium aperuit, et intravit. Erunt utique jus illorum, sicut hodie quidem est, quoniam exleges quidem sunt, ut hospites intrantes capiam; captos, usquedum se redimant, teneant. Vide quam vetustus sit abusus qui in Ticinensi gymnasio perdurare adhuc dicitur. Spupillare appellat. Post multa discipuli illi, medii rhythmicæ, cæteri vero matrice effantur :

Quid tibi fecimus tale, ut nobis fueris male?

Appellamus regem, qui nostram fecimus legem.

At alter versificator inquit :

*Non nobis pia spes fuerat, cum sis novus hospes,
Ut vetus in pejus transvertere tute velis jus.*

Sie Hermannus Contractus apud Pezium in præfatione ad Thesaur. Anecdotor. Rhythmicum hunc versum habet :

Carmen oro pange metro, seu canore rhythmico.

Ordericus quoque Vitalis sæculo xii *rhythmicos* versus laudat; et circiter annum 1145, Silvester Giraldus Britannus in Speculo Ecclesiæ lib. iv, cap. 16, de quodam Golia hæc tradit : *Litteratus a fatim, sed nec bene morigeratus, nec disciplinis informatus, in papam et curiam Romanam carmina famosa plurima et plurima, tam metrica quam rhythmica, non minus impudenter quam imprudenter evomuit. Quæ omnia satis indicant quanto olim in usu fuerit rhythmicæ poesis, neque ab ea interdum abhorruisse doctos etiam viros. Qua ratione vero a metris rhythmicis differrent, Beda sæculo viii, in lib. De metris ita explicuit : *Videtur autem rhythmicæ metris esse consimilis. Est autem verborum modulata compositio, non metrica ratione, sed numero syllabarum ad judicium aurium examinata, ut sunt carmina vulgarium poetarum. Et quidem rhythmus sine metro esse potest; metrum vero sine rhythmo esse non potest. Quod liquidius ita definitur : *Metrum est ratio cum modulatione; rhythmus modulatio sine ratione.* Isidorus quoque lib. primo, cap. 38, Origin. rhythmos a metris distinguit.**

Age vero quis rhythmorum cursus fuerit, videamus. Paucis gressibus plerique iter suum confectabant, distichorum, epigrammatum, odarum, aut hymnorum, cursum imitati, hoc est exigua aut certe medioeri versuum serie contenti. Sed neque defuere qui ultra hæc metas progrediebantur, prout materies, aut artificis consilium exigebat. Rhythmopœios autem si dixerò omni versuum genere usos olim fuisse, quibus poetica disciplina est oblectata, fortasse non immerito dicam. Imo veri videtur simile lyricam poësim e rhythmorum artificibus tantam varietatem carminum primo didicisse, eamque paulatim metro adjuncto perfecisse. Dithyrambica enim poësis primis temporibus instituta, ex rhythmicis varii generis. Proclo etiam teste, composita est; atque ut illinc tragœdia et comœdia ortum traxisse creditur, ita et lyrica credenda est. In hoc etiam consentire videtur scholiastes Aristophanis. Sed hæc missa facio. Illud tantummodo

animadvertendam, Anacreontem, etsi inter lyricos A Græcos suavitate et gratia excellat, attamen magna licentia ferri in versibus suis, usque adeo ut ad rhythmicam libertatem accedat. Accedit quod quæ verba Horatii supra mihi commemorata sunt, de dithyrambis illius ætate efformatis dicta fuere lib. IV, ode 2. Inquit enim :

*Seu per audaces nova dithyrambos
Verba devolvit, numerisque fertur
Lege solutis.*

Spartianus quosdam versus affert Adriani Augusti, videlicet :

*Ego nolo Florus esse,
Ambulare per tabernas,
Latitare per popinas,
Calices pati rotundos.*

Vix dubito quin inter rhythmicos ii sint referendi, ut et alii quos idem Augustus moriens effudisse dicitur. In iis certe exactam metri rationem minime deprehendas. Attamen, ut verum fatear, rhythmus ipsi ita efformabantur, ut sæpe aliquam metrorum speciem exhiberent. Nam si verum est quod Quintilianus tradit lib. IX, cap. 4, Institution. oratoriar.: *Metrici quidem pedes adeo reperiuntur in oratione, ut in ea frequenter non sentientibus nobis omnium generum excidant versus. Et contra nihil est prosa scriptum, quod non redigi possit in quædam versiculorum genera.* Quanto ergo facilius idem in rhythmis occurrat? Auctor vero est Leo Allatius in Diatriba de Simeon. usum rhythmorum apud Græcos quoque recentiores perdurasse. *Politicos versus ii appellabant, qui, ut ipse scribit, Iambicis et Anacreonticis ut plurimum constant: ita tamen ut nulla quantitatis syllabarum (quod accuratissime veteres observabant) ratio habeatur; tantum earum numerus, declinationesque accentuum attendantur. Quæ ratio fingendorum carminum non nunc primum in ea natione, sed multis ab hinc sæculis in usu fuisse comperitur, ut videmus in Photii patriarchæ, Christophori primi a secretis, Pselli, etc., versibus.* Vossius quoque lib. primo, cap. 8, Institut. poetic. animadvertit rhythmum, non metrum, inesse in versibus politicis Constantini Manassis, Tlezæ, et similium. Tum subdit: *Nec dubium quin antiquiores sint versus, in quibus solum rhythmus est.* Addit etiam: *Poetarum aliqui solo erant rhythmico contenti; nec alio a vulgari sermone discrepabant. Alii rhythmum animabant sermone poetico. Alii denique etiam metrum superaddebant.* Quod ipse vidit a Beda in libro De arte metrica. Sunt ejus verba connexa cum iis quæ nuper attuli: *Plerumque tamen casu quodam invenies etiam rationem in rhythmico, non artificii moderatione servatam, sed sono et ipsa modulatione ducente, quem vulgares poetæ necesse est rustice docti faciant docte. Quo modo et ad instar iambici metri pulcherrime factus est hymnus ille præclarus*

*Rex æternæ Domine
Rerum creator omnium,*

*Qui eras ante sæcula
Semper cum Patre Filius.*

Et alii Ambrosiani non pauci. Item ad formam metri trochaici canunt hymnum de die iudicii per alphabetum :

*Apparebit repentina dies
Magna Domini, fur obscura
Velut nocte improvisos occupans.*

Hæc Beda. Nisi excidissent innumeri ex hixce rhythmis (neque enim par eorum cura habita est atque metrorum) ingentem in iis versibus varietatem nunc deprehenderemus. Equidem e ms. codice Ambrosianæ bibliothecæ descriptum dedi Antiphonarium Benchorensis monasterii, atque edidi tomo IV Anecdotor. Latinorum. Ejus ætas ad sæculum Christianæ ære octavum referenda videtur. Complures ibi occurrunt hymni, quos omnes in rhythmicorum censum conjiciendos parum custodita metri ratio persuadet.

Præcipue vero in rhythmis frequens usus fuit versus trochaici catalectici, uti illum Terentianus Maurus appellat in lib. De litter. et metr. Imo reliquit et ille ex iis non paucos a se lucubratos. Exemplum ex eo proferamus.

*Syllabus, quæ ritæ metro congruunt heroico,
Captus ut meus ferebat, disputatas attuli, etc.
Est celer phaselus ille, quem videtis hospites.*

Ejusmodi versu dicteria præsertim efferebantur, ut est decantatum illud militum in Julium Cæsarem, dum triumphum Gallicum duceret :

*Gallias Cæsar subegit: Nicomedes Cæsarem:
Ecce Cæsar nunc triumphat, qui subegit Gallias:
Nicomedes non triumphat, qui subegit Cæsarem.*

Alterum exemplum Suetonius suppelitat, versus nempe in eundem Cæsarem tunc deproniptos :

*Urbani servate uxores. Mæchum calvum adducimus.
Aurum in Gallia effutuisti; hic sumisti mutuum.*

Utrobique idem habes metrum, et dactylum in fine, et quindecim syllabas singulis in versibus; sed non eandem brevium et longarum observationem. Quindecim, inquam, syllabas: paritatem enim syllabarum rhythmopæii veteres fere semper curabant, cum et ejusmodi versus canerentur ad musicos modos. Imo et saltatio addebatur, et quædam digitorum percussio, ut Cicero, Quintilianus et alii innuunt. Id quoque a Judæis antea factum videtur. Neque enim tantummodo apud Romanos dicteria per rhythmos jaclata in usu fuere, sed etiam apud Judæos, et longe antea, quam a Romanis usurparentur. Vide lib. primum, cap. XVIII, vers. 6, Regum. Cum reverteretur, percusso Philisthæo, David, mulieres cantantes, chorosque ducentes in occursum. Saul regis, præcinebant dicentes: *Percussit Saul mille, et David decem millia.* Male habuit regem aculeatus rhythmus, cujus voces antiquissimus interpretis ita vertit, ut versum trochaicum inde conticerit, quales erant complures e veterum

rhythmis. Idque ea ratione factum, quod in Hebraico A
 sœmma illud duobus versiculis octosyllabis effertur
 hoc modo :

חַדָּשׁ סִגְלֵי בַאֲפִיז
 Iechâ Saül balafaju,
 חֲדָד בְּרִבְבֹתָיו
 Vedavid berivvodaju.

Atque hic mature animadvertas velim, in ejusmodi
 versiculorum sine syllabas consonas, quas *rime* Ita-
 licae appellamus. Casuque, an arte factum, judicent
 alii. De his infra sermo erit. Itaque sicuti cantilenæ
 nostræ certis pedibus constant in singulis strophis,
 ut item sit in omnibus musicis concentus, ita et
 veterum rhythmis processere. Eundem vero morem
 retinere Christiani barbaricis temporibus, cum
 hymnos componebant; quod etiam e Benchorensi-
 bus nuper memoratis liquebit. Exempli gratia hos
 tantum commemoro, unum versum in duos versi-
 culos dividens :

*In prophetis inveniris
 Nostro natus sæculo.
 Ante sæcla tu fuisti
 Factor primi sæculi, etc
 Cum jubet parvos necari,
 Turba fecit martyrum.
 Fertur infans occulendus,
 Nili flumen quo fuit.*

Allatius quoque prælaudatus animadvertit in ver-
 sibus Græcorum *politiciis*, in quibus, ut ipse scribit,
 syllabas quindecim nunquam excedunt; et si quæ
 ultra videntur, eas per *aphæresin*, sive *synalæphen*,
 decurtant et absumunt. Ejusdem autem metri sunt
Planctus rhythmicus super morte Constantini mo-
 nachii Luxoviensis a *Gudino monacho* compositus,
 et *Adelmanni Scholastici Rhythmus alphabeticus* de vi-
 ris illustribus sui temporis, quos sæculo XI compo-
 sitos Mabillonius V. cl. inter vetera *Analecta* edi-
 dit. Vide pariter inter Opera sancti Fulberti rhyth-
 mos, versibus minime distinctis editos. Floruit ille
 quoque sæculo XI. Similem etiam rhythmum Lan-
 dolfus senior historicus Mediolanensis exhibuit, a
 me evulgatum tomo IV *Rer. Italicar.* Mihi de ipso
 infra sermo recurret. Alterum quoque vide a me
 publici juris factum in fine *Paralipomen.* Anonymi
 Salernitani, part. II tomi II *Rer. Italicarum.* Sed
 supra cæteros rhythmos II fortassis æstimandi, ut
 pote antiquissimi, atque ad historiam peritiles,
 quorum primum, Veronæ encomia complexum, suis
Analectis Mabillonius idem adjunxit. Alterum in
 Mediolani laudem fabricatum edidi ego in eadem
 part. II tomi II *Rer. Italicar.* Uterque Veronensi
 rhythmpœo natalem suam debet, aut saltem debet
 vitam, qua nunc fruitur, cum ex codicibus Veronensibus
 ambo deprompti cura tandem nostra in
 lucem emergerint. Et sane hoc præcipue titulo, tam
 Mabillonio quam mihi spes futura erat, nos gratiam
 inuituros clarissimi viri marchionis Scipionis Maffei
 Veronis, qui tum patriam suam, tum antiquam
 eruditionem suam cum laude illustrare pergit.

Sed quod mirere, vix aliud ille in consilio nostro
 reperit, nisi argumentum iræ atque censurae. Quod
 amico viro hic minime probatum fuerit, quidve ille
 scripserit in Dissertatione, quam de versib. rhyth-
 micis anno 1727 edidit, amice referam.

Molestè fert ille primo ejusmodi rhythmos a nobis
 fuisse productos, quales in mss. codicibus deprehen-
 dimus, hoc est erroribus scatentes. Deinde nos ar-
 guit quod non versibus distinctis, sed continuo
 oratione ad instar prosæ, servato duntaxat stropa-
 rum ordine utrumque rhythmum prelo subjecerimus:
Si fatti monumenti, scribit ille, *non vanno stampati
 come le iscrizioni, o come i vecchi strumenti, senza
 mutar lettera, essendo che altro è un' originale d'an-
 tico notato, dove più cose insegnano anche gli errori;
 ed altro è un' istoria, o componimento tramandati
 da' copisti, i quali dalla mente, e dallo scritto dell'
 autore abbiano deviato sciocamente. In questo caso
 egli è necessario usar lucerna critica, e conoscere et
 emendare, ove possiam farlo con sicurezza. Tam
 rhythmum a Mabillonio editum rursus ipse erit,
 singulos versus distinguens; et errores, quoscu-
 que potest adhibita emendatione tollit. Criticam viri
 doctissimi lucernam hercle ego et probo et com-
 mendo, quod est ad castigandos defæcandosque
 eosdem rhythmos: sed nemo fortassis crit qui ho-
 mini plaudat insurgenti, non dicam, in me (hæc
 enim nihil refert) sed in Mabillonium, tam bene de
 litteris et de republica litteraria meritum, ac summa
 veneratione apud omnes dignum. Cum ex uno anti-
 quissimo ms. aliquod veterum monumentum descri-
 bitur et evulgatur, rite semper munere suo fungitur
 editor, si quidquid codex ms. habet, fideliter expri-
 mit, exceptis crassioribus quibusdam sphæmaticis,
 quæ uti in omnium oculos incurrunt, ita veniam
 dant cuncti, ut, ne monito quidem lectore, auferantur.
 Nunquam lectorem fallo, dum ego non fallar in
 intelligenda recte reddenda antiqui illius codicis
 scriptura. Deinde vero liberum cuiunque critico
 lectori est, innuere meliores lectiones, castigare de-
 pravata, supplere quæ desunt. Imo secus agere
 periculosum videatur, et præcipue cum de carmini-
 bus veterum agitur, quorum similes rhythmus sunt:
 delicatum enim artificium illorum est, neque nimium
 in iis castigandis audendum, nisi de molesta adhi-
 lita lector moneatur, cui meditati forsitan melior
 in mentem venire possit. Si locus futurus esset re-
 gulæ quam nunc primum proculdum amicus Maffei,
 miseros jam appellare liceret quosvis eruditos, qui
 monumenta veterum tenebris, nostro potissimum
 sæculo, eriperunt, neque lucernam criticam ad sin-
 gula accenderunt. Atque mea in primis deploranda
 fortuna foret, qui in *Rerum Italicarum Collectionem*
 tot historias intuli nunquam antea editas, easque
 dedi quales e mss. accepi, vitiis videlicet veterum
 librorum sæpe fœdatis. Sed aliud certe eruditi
 orbis judicium erit. Mabillonio, mihi cæterisque
 anecdotorum editoribus unum plerumque consilium
 fuit, ac futurum est, nempe in litteratorum commodum*

ut latebant in mss. luce donare, non autem subsistere ad omnia, expendenda meditatione rigida, atque expurganda, suscepta veluti anatomie exquisita ritiosi ac inordinati corporis. Est hoc hominum majori otio fruuentium; imo omnium esse potest, qui beneficio per nos delato uti deinde velint. Quamobrem morosus plane sit, qui celeberrimum illum virum meque simul increpandos sibi sumat, quod rhythmos, quales in unico vetustissimo codice invenimus, versibus etiam indistinctis, quemadmodum reapse illos codex suppeditavit, ab interitu atque oblivione vindicaverimus, etiamsi omnes inde errores per nos non fuerint sublatis. Sed quid plura? Censorem nostrum ad iudicem egregium sisto, cuius calculo constabit quam levi fundamento nitatur novitia huiusmodi censura. Is autem non alius est quam eruditissimus ipse Maffei, qui primum editis Florentiæ anno 1721, Cassiodorii Complexionibus, epistolam suam addidit, antea quoque evulgatam tomo V Italiæ Sacra, Venetæ editionis, in qua rhythmur ipsum *De laudibus Veronæ* a Mabillonio editum, non semel, sed bis, æneis typis tradidit, atque iisdem plane verbis quæ apud Mabillonium leguntur, et nulla facta versuum distinctione, nullaque adhibita critica lucerna; cum tamen in eodem libro ipse rhythmum sepulcralem *Pacifico archidiacono* positum, ac ejusdem metri, mihi quoque rursus infra edendum in hoc opere, dissertatione XLIII, *De litterarum statu*, ordinatis versibus protulisset. Cur, amabo, quod ipsi Maffei fas ac laudandum anno 1721 credebatur, post sex annos nefas et culpandum visum fuit? En ut suis ipse armis contra se pugnat. Si quid ergo video, non quod ille adversus Mabillonium meque excogitavit, sed hoc unum ex illius nuperime ad inventa sententia consequi tantummodo potest; scilicet, lectoribus injectam suspicionem fuisse, camque vix unquam delendam, si quando aliquid novi ex antiquis codicibus ipse proferet, nos non accepturos illud quale in membranis erat, sed quale *lucernæ criticæ* doctissimi viri visum fuerit; atque adeo certos nos in posterum esse non posse, multis ne in locis veterum verba ac mentem, an Maffei (veteres loquentes, prout ipse melius censuit, inducentis) sensa habeamus. Quæ ergo illi fides in posterum habenda?

Has ego legitimas germanæ criticæ regulas reor. Scilicet in veterum monumentis primum edendis, et præcipue si ex aliquo singulari antiquissimo ms. illa deprimantur, coque magis si carmina sunt, nihil opus esse discedere a lectione codicis: imo rem poscere, ut quantum fieri possit, eadem lectio retineatur, exclusis tantum apertissimis librarii mendis, quæ tamen distinguere omnium est. Si quid vero gravius editori immutare, delere, supplere animus est, id clanculum facere, lectoribusque minime consciis, nequaquam licet. Neque enim ad ejusmodi licentiam purgandam, satis esset dicere. Felicissimas conjecturas, opportunaque remedia ad mentem auctorum, et ad metri leges adhibui. Nam

A ut ut ingenii acumine quisquam abundet, quam laudem procul dubio agnosco et ego in clarissimo Maffei, attamen liberum semper lectori iudicium servandum erit, ut perspicere possit rectene an seus criticus vir medicas manus intulerit antiquis codicibus veterumque lucubrationibus. Et profecto quanticumque sint critici in emendandis veterum libris, in non raro nobis propinant non auctorum verba, sed meditationa ac divinationes suas, quæ tamen veteres ne somniantur quidem. In rhythmo Mabillonii cura edito ita se habebat hic versus:

Ab Oriente habet primum martyrem Stephanum.

Ita illum e conjectura sua restituit Maffei.

Ab Oriente habes primum protomartyrem Stephanum.

B Si auctori illud *primum* adhibitum fuisset non adverbii, sed adjectivi loco (quod sane merito opinari licet, alioquin is *primo* non *primum* dixisset), rideret ille, puto, nunc videns in ejusmodi emendatione se coactum appellare *primum martyrem* non semel, sed bis *Stephanum*. Cur ergo non liceat et mihi versus illum leviori additamento restituere, ac scribere?

Ab Oriente habes primum nam martyrem Stephanum.

C Quando luxata ossa reponenda hic suminus, satius est curam complere quam nova inferre vulnura. Duobus enim versiculis constant horum rhythmorum versus, quorum primus octo, alter septem syllabis expeditur, dummodo legibus communibus illius rhythmici pareatur. Si *protomartyrem Stephanum* legimus, ultra metas excurret syllabarum numerus: æquius ergo suppleatur scribendo *nam martyrem Stephanum*. Sed quid hic aio? Cæcutiamus necesse est in barbaricorum temporum scriptis emendandis, ac non raro falleremur, quoties librorum incuriæ ac ignorantie tribuemus vitia quæ ipsis indoctis auctoribus sunt tribuenda. Metri leges, hoc est syllabarum numerum, in versibus hisce rhythmicis neglectas cernimus. Quis certos nos facit deliquisse librarium potius quam eorum auctorem? Aspice illic alios versus enormes:

Præcursorem Baptistam Joannem et martyrem Nazarium.

Mammam, Andronicum et Probum cum: quadraginta

D *Temporibus principum, regum desiderii et Adelchis.*

Cæteros omitto. Similem habemus in epitaphio Pacifici archidiaconi, quod tamen ex marmore expressit idem marchio Maffei:

Septimo vicesimo ætatis anno Cæsaris Lotharii.

Scribendum autem monet clarissimus marchio in Mabillonio *Adelchis* [an melius *Adelchii*?] ut et alibi *Baptismum* et *Ravennia*; dactylum enim, aut Creticum, aut anapestum in fine exigunt id genus rhythmici. Ita sane. Sed adhuc incertum est an vulgares eorum temporum rhythmopœii tam religiose hisce legibus constringi se sinerent. Quid factum fuerit in syllabarum observatione nuper vidimus.

Vopiscus etiam in Aureliano militarem rhythmum A refert, hisce verbis conceptum :

Mille, mille, mille, mille, mille decollavinus.

Unus homo mille, mille, mille decollavinus.

Mille, mille, mille rivat, qui mille occidit.

Tantum vini habet 'f. bibit' nemo, quantum fudit san-
[*guinis.*

Ita scribendos eos versus puto, e quibus tertius, uti videtur, contra leges clauditur verbo *occidit*. At hexametri quoque interdum non dactylo, sed spondaeo clauduntur apud meliores poetas.

Quod est ad rhythmum *De laudibus Mediolani* a me editum, doctissimus censor conqueritur quod prave descriptus fuerit ex pervetusto codice Veronensi : quibus verbis tacite imperitiam objicere videtur doctissimo viro Bartholomæo Campagnolæ, capituli canonicorum Veronensium cancellario, et nunc in eadem urbe archipresbytero ecclesiæ sanctæ Cæciliæ, a quo opusculum descriptum atque ad me missum fuit. Sed mirum quei vir, alioqui perspicacissimus non ante secum reputaverit an præcipitis iudicis notam incurere posset, quando codice ms. minime inspecto sibi de re ignota ferendum erat iudicium. Atqui erroribus abundat rhythmus. Non abnuo : sed quid inde apud cantum iudicem consequitur? Non minora vitia in Mabilloniano rhythmum occurrunt, incomparabilem tamen virum certe nemo neget, antiquæ scripturæ peritissimum. At, regerit Maffeius, *paucissimorum nunc est intelligere veterum characteres*, quos ille *antico corsivo* appellat. Sed quid si inter hosce paucissimos locus Campagnolæ ipsi negandus non esset? Liberum est nunc, ut puto, Maffeo ipsi (quod olim non licuit) sub oculos habere eundem codicem, qua parte rhythmum a me editum complectitur. Tum prudentius iudicabit tribuendane sint antiquissimo librario, ne dicam rhythmum ipsius auctori, an solertissimo Campagnolæ, quæ aut corrupta, aut obscura in hocce rhythmum adhuc deprehenduntur. Et ego rhythmum eundem exactissime describendum, iisdemque plane characterum formis ex ms. exprimendum curavi, ita ut propriis veluti oculis codicem ipsum inspexerim : ac manu tetigi nihil ab ejusdem codicis fide discrepasse exemplum olim ad me missum ab accuratissimo ipso Campagnola. Quidquid in editione a me facta dissidet a codice, immutatum emendatumve a me uno fuit. Indulgetur enim (id repeto, atque id etiam præcipit clarissimus Maffeius) describenti veterum monumenta et codicibus (quorum pauci librariorum erroribus carent) patentia inde tollere menda, ea tamen tantum, quæ recte conijcere possumus ex amanuensium oscitantia processisse. Reliquum ego dimisi, ingentis operis mole ad alia sollicitatus atque intentus. Neque vero majora audere fas putassem insciis lectoribus. Nunc etiam animadverto nihil opus fuisse scribere *quæstus* pro *quæstum* ; sed ultra non vacat, levibus hisce controversiis seu tricis insistere.

Unum tantummodo adjiciam, nempe cogi credere amicum Maffeium ingenti pruriginæ censoria virgæ adhibendæ, cum hæc scripsit, *agitatum fuisse*. Neque enim hisce contentus, et extra semitam preceptus, invasit etiam frustulum Vitæ sancti Geminiani episcopi Mutinensis, quam ex altero Veronensi codice excerptam protuli in eadem parte II tom. II Ber. Italicarum, ejus auctorem arbitratus, *circiter annum Christi 910 floruisse*. Mihi profecto si eadem libello insideret, sique par pari reddere animus foret, non deessent, quæ in censoris doctissimi libris æquari censuræ paterent. Verum amicitia leges minime oblitus, clypeo tantum, non ense hic utar. Ille ergo scribit fragmentum nuper memoratum Vitæ sancti Geminiani desumptum fuisse e *Lectionario circiter sæculum XIV scripto*. Ut lubet : rariores etiam gemmas interdum servarunt nobis sæculi ejus codices, videlicet et ipsi ab antiquioribus descripti. Addit : *Poco conto si può farne, mentre interpolazioni mala inette hanno le Vite in tal Lezionario : e così tra l'altra quella di san Zenone*. Quod in Vita sancti Zenonis interpolationes occurrant, deducere velle, reliquæ etiam Vitæ codicis illius interpolationibus scaterere, non probabant, ut puto, eruditi. Quod plus est, nullam in prælaudata S. Geminiani Vita interpolationem quisquam ostendet. Cur ergo hæc Maffeius? Pergit ille : *L'autor della giunta fa menzione dell' antica scorceria degli Ungheri ; ma non mostra esser vista a tempo di quella, bensì d'alcun' altra delle fatte da quella gente*. Atqui certum apud omnes eruditissimum futurum est, eandem Vitam, una cum laciniis a me edita, ante medium sæculum X fuisse litteris consignatam. Mihi persuaseram, additamentum illud hæc hucusque caruisse, quod in Vita a cl. P. Bollandi edita ad diem xxxi Januarii ipsum desiderari animadvertissem. Sed hæc scribens, nunc deprehendo, ab eodem Bollandi in calce tom. in Adlendis ad eam diem *ex codice ms. Bodecensi* fragmentum idem fuisse jam diu productum, quanquam ea diversitate ut me nequiquam pœniteat illud ipsum rursus emulgasse. Jam ergo habemus non uni codici Veronensi fragmentum illud acceptum esse referendum. Ibi vero scriptum est : *Sed quia tanti Patris domini Geminiani, prout potuimus, Vitam stylo transeginas, libet quoque de situ urbis in qua resedit episcopus, aliquid enucleare veracius*. Palam hæc prodant non ab aliena manu, sed ab ipso auctore Vitæ adjecta fuisse, quæ ad situm Mutinensis urbis pertinent. Quoniam autem tempore idem auctor floruerit, evidentissime ex aliis ejus verbis colligitur, ubi de *Hungarorum savissima ac pene omnibus metuens gente* is loquitur, quam, inquit, *in nostris tribulationibus compertam habemus*. Deinde subdit, eos a parte aquilonari Italiam ingressos, *Forojuliensi restata marchia, Veronam usque transiisse, et universam regionem depopulatos, cuncta firmissima urbium mœnia, cunctaque murata, nullo resistente invasisse oppida*. Denique scribit : *Itaque hæc illa (quem utinam nescimus?) non dico certaminis, sed*

nsoliti funeris, etc., tandem ad Mutinense devenit piscopium, etc.

Nemo non videt hæc scripta fuisse ab homine qui non tantum viderat, sed etiam expertus fuerat, quanta rabie Italiam dilaniaret, aut paucos ante annos dilaniasset immanis Hungarorum populus, e Scythia in Pannoniam, quam sibi subiecit antea, hoc est circiter annum Christi 889 illapsus. Prima eorum impressio in Italiam, teste Hermanno Contracto et Continuatore Annalium Fuldensium, aliisque, illiganda videtur anno 900. Annalista Saxo, ab Eccardo editus, Reginonem secutus, aut eandem, ut alteram irruptionem describit ad annum 901 his verbis: *Langobardiam quoque ingressi, cædibus incendia miscent; cumque incolæ terræ conglobati existere conarentur, plurimi episcopi et comites cum innumerabili hominum multitudine sagittarum ictibus rucidantur. Liutwardus Vercellensis episcopus assumptis thesauris fugiens, incidit super eos, moxque interficitur.* En quousque anno illo aut præcedenti penetrarit ferocissima gens. Illorum autem irruptio in Mutinensem agrum, et vastatio celeberrimi Nonantulani monasterii per eos facta, in eosdem annos conjicienda videtur, ut Pagius recte monuit. Tum subsequenter annis nova ab iis vulnera inflata fuere Italix; nam post profligatum Christianorum exercitum, quem in eos Berengarius I, Italix rex, adduxerat, non erat (ut Liutprandus Ticinensis tradit lib. II, cap. 6, Histor.) qui eorum præsentiam, nisi munitissimis forte præstolaretur in locis. Teste eodem Liutprando, quo anno Ludovicus III imperator a Berengario captus temeratae fidei poenas dedit, hoc est, aut anno 902, aut serius, ut alibi ostendit, *Hungarorum rabies totam per Italiam nullis resistentibus dilatatur.* Richardus Cluniacensis, et ex eo Bonfinius, tradunt, Hungaros exinde fere quotannis populandi causa, ut quidquid remanserat eraderent, repetere Italiam consuevisse. Anno Christi 905 Sigonius scribit barbaros eosdem novam incursionem fecisse. Tum anno 921 et subsequenti ex eorum gladiis et sagittis Italia sanguine maduit. Anno autem 924 adeo illorum potentia ac rabies est aucta, ut præclarissimam regni sedem Ticinum ad ditionem compulerint et incendio absumpserint. Idem an. 937 Alamanniam, Galliam et Burgundiam pervagati, per Italiam ad sua regna redierunt. Auctor quoque est Lupus Protospata eos anno 920. Italiam vexasse, tum an. 936, 940 et 947 in Apuliam irruisse, Capuam obsedis, ac innumera iis regionibus intulisse mala. Habetur etiam nota marginalis in ms. codice bibliothecæ Casanatensis Romæ, ubi legitur Cycelus Paschalis Dionysii Exigui, hisce verbis concepta: *Hoc anno (id est anno Christi 922) venerunt Hungari in Apuliam quarto die stante mensis Februarii.* Sed clades ejusmodi nihil ad Langobardiam spectare videntur, cum non terrestri itinere, sed navigio adhibito illuc Hungari penetrasse potuerint. Post mortem quoque Hugonis Italix regis iidem

Hungari in Italix sinum irruerunt, sed muneribus a Berengario marchione, postea rege, placati abscessere. Baronius et Pagius actum hoc anno 949 putant. Sed hoc antea contigisse ex Liutprando historico fortasse colligas. Denique Frodoardus in Chronicæ ad an. 951 tradit Hungaros ex Italia in Aquitaniam fuisse progressos. Fortassis et anno 954 Hungaros o Gallia fugientes Italia vidit; at ultra non legimus inmitissimam gentem irrupisse in hæc regiones: eam quippe bellicosi Germanorum populi, multis cædibus illatis, sese intra limites suos continere tandem edocuit. Tota ergo periodus ærumnarum, quas ab Hungaris Italia sustinuit, inter annum 900 et 950 revera concluditur. Cum ergo exploratum sit, ut supra vidimus, scriptorem Vitæ sancti Geminiani eadem ipsa tempestate floruisse, peto ego an censuræ alicui justæ locus fuerit, quod scripserim, auctorem illum circiter annum Christi 910 floruisse? At inquit amicus Maffei: *non ostendit is auctor, se vixisse, cum Hungari anno 900 aut 902 impressionem in Mutinenses fecere, sed quidem fervente una e reliquis incursionibus ab ea gente factis.* Et quid tum? Nonne satis mihi est si is vixit dum Hungari in Italiam palantes excursabant? Sed cur vivere is non etiam antea potuit? Conjecturis hic uterque agimus. Neget ille, si potis est potuisse florere scriptorem illum vel ipso anno 900. Si accidisse id potuit, satis illud mihi est, nec est cur meæ conjecturam suam Maffei anteferat. Ac præcipuæ cum clarissimus Bollandus ad ea verba quam in nostris tribulationibus crudelissimam experti sumus (ita enim ille Bodecensi codice usus eum aliter locum recitat) hanc notam apposuerit: *Hæc esse videtur Hungarorum incursio, quam memorat Liutprandus Histor. lib. II, cap. 4, 5, 6, sub initium sæculi decimi.* Eoque magis id mihi licuit scribere, quandoquidem non ad annum 900 conjeci scriptam sancti Geminiani Vitam, sed quidem ad annum 910; quem præterea ne certo quidem designavi, nam addidi circiter, lectori ea ratione innuens serius etiam statui posse scriptoris ætatem. Sed ego, si plura adderem, neque temporis, neque alienæ patientiæ me curam habere proderem. Ergo satius est interruptum iter repetere.

Ut autem luculentius pateat imperitiam veteris scripturæ Campagnolæ supra memorato minime obijciendam fuisse, atque in veteres auctores Latine linguæ parum gnaros, et in librariorum sædissime cespitantes, rejiciendos esse errores quibus antiqua opuscula scatent, juvat hic adjicere alterum rhythmum ejusdem metri, nunquam antea editum, atque excerptum ex vetustissimo codice Veronensi per Campagnolam eundem. Nullum ego inde vitium, quanquam in oculos multa incurrant, sustuli. Primæ stropharum litteræ acrostichon exhibent, nempe GAIDHADLUS, qui parochus Veronensi in urbe fuisse videtur, atque ipsius rhythmus auctor:

Gracia excelsa Regi referamus pariter,

Qui nos in unum congregavit, te laudamus, Domine,

Ut possimus invenire requiem in seculum.
 Ad alta sede postulemus summo Dei Filio,
 Ut suo mittere dignetur angelum perspicuum
 Ad expugnandum expellendum hostis antiquissimus.
 Invidus ille temptator fallax atque perditus
 Semper cupit discordare concordantes fratribus.
 Ut possit gratiam mereri ante nequam Principem.
 Dominus atque Salvator, quod suum redemit sanguinem,
 In sua semper potestate reservare animas;
 Ut nec unus præter eum potestatem habeat.
 Honor illi et potestas in æternum permanet,
 Qui nos Pastorem super gregem vocare dignatus est,
 Ut salvas oves consignemus ante ejus oculos,
 Almus ille speculator sacerdos in populo
 Semper adstat, superadstat supra gregem, pugnat contra inpios,
 Ut nec una possit oves rapero de gregibus.
 Divina Tempa coeuntes suspiremus pariter,
 Populorum gregi obsecrantes pro nostra facinora,
 Ut ipse pius Miserator donet indulgentiam.
 Libare Deo studeamus hostiam pro fratribus,
 Ut ante eum mereatur portare manipulos,
 Atque de talentum lucrum consignemus geminum.
 Vigilemus et oremus unusquisque pro alio,
 Ut possimus invenire requiem in seculum,
 Atque vitam possidere, quam misit Dominus.
 Summo Regi postulemus pro cunctorum scelere,
 Et de nostra mereamur invenire veniam
 Per eum qui semper vivit et regnat in secula.

*Te deosco, dulce frater, qui canis hunc versiculum
 Ut requiras principales litteras per ordinem.
 Sic invenit ejus nomen, qui hunc exposuerat.*

Tot errores hic offendis. Num culpandus ego, qui hæc evulgo? Num Campagnola, qui hæc fideliter descripsit? Ab æquis certe lectoribus non hæc mihi mercedem polliceor. Atque hæcenus trochaicum versum in rhythmis servatum, neglecta tamen prædixæ ratione, animadvertimus. Dicendum nunc restat rhythmorum auctores temporibus barbaricis ad aliorum quoque Versuum imitationem se contulisse. Sanctus Bonifacius episcopus Moguntinus et martyr circiter annum 740, hæc in epistola 65 scribebat: *Tertium carmen, non pedum mensura elucubratur, sed octonis syllabis in uno quolibet versu compositis, una eademque littera, comparibus linearum tramitibus aptata, cursu calamo perarante caraxatum [id est exaratum] tibi, sagacissime sator, transmittens dicari.* Rhythmus a se compositum hisce verbis designat, cujus etiam exemplum præbet in epistola præcedenti, ubi leguntur hi versus:

*Pro me quæro oramina
 Precum: pandet præcipua, etc.*

Sed et ipsam hexametrum imitati sunt rhythmopœii, tanta tamen asperitatis facie interdum, ut nisi qui prævia rei cognitione rhythmos ibi quærit, miserum indoctæ gentis conatum in æmulando nobili metro, animadvertat, rhythmus hujus exempla si petis, vide inscriptionem vii Christianam, pag. 1061 Thesauri

A Gruteriani veteris editionis, uti et in tomo IV Italicæ in episcopis Vercellensibus epitaphium Flaviani episcopi, qui circiter annum Christi 540 sedisse in Vercellensi cathedra censetur. Verum antiquius, et omnium lucidissimum exemplum informis hujus poseos aspicias velim in poemate Comediani, rudis poetæ Christiani, quod a Rigaltio olim editum, in Bibliothecam Patrum tom. XXVII subinde illatum fuit. Floruisse is creditur incæte sæculo Christianæ æræ quarto: imo sunt qui ad sæculum tertium ejus ætatem referendam arbitrati sunt. Non aliis ille versibus, *Instructiones* suas acrostichas exsequitur quam hexametris, sed nullis metri legibus servatis; quod paucorum exemplorum palam fiet. Ita ille Instructione xv:

B *Hercules, quod monstrum Aventini montis elidit.
 Evandri, qui solitus erat armenta sarari,
 Rustica mens hominum indocilis quoque pro laude
 Cum gratias agere vellent, absentem Tonantem, etc.*

Pergit ille hac methodo, quippe vulgaris homo, et ad vulgi captum versibus hisce utilissima documenta claudit. Certum est ejusmodi licentia deinde usos, et quidem diutissime, fuisse poetas cum vulgo facientes. Atque hæc exempla duo se mihi offerunt, ætate ad Langobardici regni tempora. Alterum est epitaphium positum circiter annum 722 in celebra-

tissimi monasterii Bobiensis templo, Liutprando A Ital. Sacr. in episcop. Bobiensib. illud evulgavit rege regnante, sancto Cumiano episcopo Scotorum, Ego cum ex marmore ipso diligentius olim descripsi qui illic finem vivendi fecit. Ughellius tomo quarto perim; rursus lectoribus exhibeo :

Epitaphium sancti Cumiani episcopi in tabula marmorea Bobii inscriptum.

✕ HIC SACRA BEATI MEMBRA CV
MIANI SOLVVNTVR.
CVJVS CÆLVM PENETRANS ANIMA CVM
ANGELIS GAUDET.
ISTE FVIT MAGNVS DIGNITA
TE, GENERE, FORMA.
HVNC M.SIT SCOTIIA FINES AD
ITALICOS SENEM.
LOCATVR EBOVIO DNI CONS
TRICTVS AMORE,
VBI VENERANDI DOGMA COLVM
BANI SERVANDO,
VIGILANS, JEJVNANS, INDEFES
SVS SIDVLE ORANS,
OLIMPIADIS QVATTVOR
VNVSQVE CIRCULO ANNI
SIC VIXIT FELICITER, VT FELIX
MODO CREDATVR
MITIS, PRVDENS, PIVS, FRATRIBVS
PACEFICVS CVNCTIS.
HVIC ÆTATIS ANNI FVERVNT
NOVIES DENI,
LVSTRVM QVOQVE VNVM MENSES
QVE QVATTVOR SIMVL.
AT PATER EGREGIE POTENS
INTERCESSOR EXISTE.
PRO GLORIOSISSIMO LIVTPRANDO
REGE, QVI TVVM
PRÆTIOSO LAPIDE TYMBVM
DECORAVIT DEVOTVS
SIT VT MANIFESTVM ALMVM VB'
TEGITVR CORPVS.
DP. (1) EST HIC DMS CVMIANVS
EPS XIII. KL. SPTBS. FECIT
IOHANNES MAGISTER.

Refert etiam P. Romualdus a Sancta Maria, ordinis Eremitar. exscalceator. Sancti Augustini in sua Papia Flavia, part. prima, pag. 151, epitaphium Theodatae, illius nempe cui originem suam debet vetustissimum æque ac nobile monasterium Ticinense sacrarum virginum; nunc appellatum *della Posterla*,

^B cuius est mentio apud Paulum Diaconum. Dignum erat frustulum illud Langobardicæ eruditionis, scriptum sub initium sæculi octavi, quod accuratius ex lapide expressum ad nos deferretur. Primos tantum versus ego indicabo.

CÆLICOLA (2) SIC DEMVM EJVS PROSAPIAM TEXAM.
MATER VIXIT VIRGINVM PER ANNOS NIMIVM PLURES,
IN GREGE DOMINICO PASCENS OVICVLAS CHRISTI,
QVAS FOVENS DOCVIT, ARGVIT, CORREXIT, AMAVIT, etc.

Vide etiam epitaphium hexametris et pentametris huius generis versibus efformatum, sed a librario huius deformatum, in Vita sancti Felicis archiepiscopi Ravennatis apud Agnellum, tomo II Rer. Italicar., pag. 164. Illud autem circiter annum 716

compositum fuit. Neque his charitibus caruit urbs ipsa æterna. Turrigius part. II, p. 559, De crypt. Vatican. epitaphium refert Elisabetæ puellæ, *deposita vi Kal. Sept., indict. v;* quæ formula ad remota sæcula spectat.

(1) Hoc est: *Depositus est hic dominus Cumianus episcopus xiv Kalendas Septembris, etc.*

(2) Fortassis *cælicam*.

OCCE PVELLE JACET TVMVLO CORIVS ELISABETE,
 QVOD MANET IN SANCTA AVLA BETISSTE JOHANNIS.
 ALDEBRANDVS EJVS (5) GENITA, THEODORAQVE MAMMA.
 HIS ANNOS ADVIT SENIS, ET MENSIBVS DECEM
 DVCTA JOHANNES VESTRA, PAVLEQVE JURE SVB ALMA, etc.

Sed præ cæteris id genus rhythmis, dignum est A quod legatur epitaphium Thomæ, qui Honorio I papæ circiter annum 636 suam operam contulit ad tollendum schisma Aquilaniensis Ecclesiæ. Exhibetur illud ab immortalis nominis cardinali Baronio in appendice ad tom. XII Annal. inter addenda Annalibus ecclesiasticis ad annum 638 quæ causa, ut

QVIS MIHI TRIBVAT, VT FLETVS CESSENT IMMENSI,
 ET LVCTVS ANIMÆ DET LOCVM VERA DICENTI :
 LICET IN LACRYMIS SINGVLTVS VERBA ERVMPANT,
 DE TE CERTISSIME TVVS DISCIPVLVS LOQVOR.
 TE GENEROSITAS, MINISTER CHRISTI, PARENTVM,
 TE MVNDA ACTIO, THOMAS, MONSTRABAT HONESTVM.
 TECVM VIRGINITAS AB INCVNABVLIS VIXIT, etc.

Neque his versibus incompositis caruerunt ipsa B et hincorum tempora, eorumque vulgus. Cujus rei exemplum, noudum, ut opinor, editum proferre nunc juvat. E schedis ms. eminentissimi S. R. E.

puto, fuit, cur nunquam satis commendandus sacerdotis Romanæ Ecclesiæ cardinalis Henricus Norisius monumentum hoc minime animadverterit, cum in Dissertatione de Synodo V, § 5, egit de tempore sublato ejusdem schismatis. Ita se habent primi versus, ad hexametrorum formam confecti.

cardinalis Dominici Passionci, subsequens carmen descripsi. Jacet in villa Salsulæ comitatus Urbini, in vetusto laode exaratum, barbariem sane et linguæ et characterum præferens.

D. M.
 B M.
 C. ARRIVS VICTORINVS
 MARITVS

VTTIDIE TITIANENI

TV DVM ESSES AD SVPEROS NEMO MIHI FVIT FORMOSIOR VILLA
 QVÆ PROSTRATA JACES INDICNA CIRCVM DATA TERRÆ
 QVÆ CARVISTI VIAM LVCI SECVTA ES.

SIC MERITO TALES VERSVS DESCRIPSERIM IN TE
 NON STUDIO SED MENTE DATA ET COGENTE DOLORE.

HÆC MIHI TITIANE PRIMVM IN CONNVBIO JVNCTA EST

HÆC PRIMA DOLORIS DVLCIOR IN ME FVIT.

VT MEI TE REPELLAT ET SVBITOM ESTVM RAPTA RELIQVIT IN ÆVVM
 QVEM FRVI NON LICVIT ANNIS PERVLTIMO FATO.

ACERVA A MATRE (an MORTE?) RAPTA ES VT PARVVLVS ACNVS
 SICVT ILLE MISER RAPTVS VOVITUR ARIS

ET ME TAM PVERVM CITO FECISTI DOLENTEM.

PARENTES MISERI MECVM PATIVNTVR IN ÆVO

DOLOREM VT ROSA VERE NOVO CRATA EST IN TEMPORE PARVO

SIC FVIT INFELIX HÆC MIHI CRATISSIMA CONJVNX

VIXIT ANIS XVII. MESIBVS VIII. DIEB.

. FELIX LAPID.

His adijunge epitaphium Christianum Catervii, quem C emendatius cap. 10, num. 505, Inscription. Antiqui sanctum Tolentinas venerantur, a Mabillonio quar. editum in hæc verba : in Itinerar. Italic. evulgatum, ac deinde a Fabretto

QVOS PARIBVS MERITIS JVNXT MATRIMONIO DVLCI
 OMNIPOTENS DOMINVS, TVMVLVS CUSTODIT IN ÆVVM.
 CATERVI, SEVERINA TIBI CONJVNCTA LÆTATVR,
 SVRGATIS PARITER CHRISTO PRÆSTANTE BEATI.

Infra :

QVOS DEI SACERDVS PROBIANVS LAVIT ET VNXIT.

(3) Fortasse pro genitor.

Et diu quidem ejusmodi plebeiorum versuum usus
perduravit; idque indicabit inscriptio circiter annum
Christi 1014 Romæ posita, atque edita a cl. V.

Marco Antonio Boldetto in egregio opere De cœme-
ter. martyr., lib. II, cap. 5.

PETROCIO REQVIESCVNT HIC SEPVLTAQVE MEMBRA.
REC E BONVS SAPIENSQVE FVIT; NAM GENERE MAGNO
ERAT, FORMOSVSQVE, PRÆCLARVS, LARGVS AMICIS.
GRATIA SEMPER TVNC FVERAT ILLI, COLLOQVIA DIGNA,
OMNIBVS AMABILISQVE, BENIGNVS, PRONTVS, ET AVDAX,
REGNA DILIGENS CELESTIA, SEMPER AMATOR
ILLEQUE MITIS NVTRITOR, PAVPERVMQVE DEFENSOR.
OMNES VOS QVI LEGITIS, QVESO, DIGITE CVNCTI:
CLEMENTISSIME DEVS, MISERERE FAMVLO TVO
VIRGO DEI GENITRIX, CVM OMNIBVS SANTIS MISERERE PETROCIO.
OIBIT IN PACE TEMP. D. BEN. OCTAVI PP. IN MEN. JAN.

DIES XVIII.

Sed et Fabretus cap. 3, pag. 146, Inscription. antiquar. hanc refert :

NOME. FVIT. NOMEN. HÆSIT NASCENTI COSVCCIA
VTRAQVE. HOC. TITVLO. NOMINA SIGNIFICO.
VIXI. PAROM. DVLCISQ. FVI. DVM. VIXI PARENTI
HOC. TITVLO. TEGEOR. DEBITA. PERSOLVI.
QVIQ. LEGIS. TITVLVM. SENTIS. QVAM. VIXERIM. PARVM
HOC. PETO. NVNC. DICAS. SIT. TIBI. TERRA. LEVIS.

Vide et alias similes, imo plus adversantibus Masis A
conceptas apud eundem Fabretum cap. 4, p. 320,
418, 419 et 421. Vide etiam epitaphium Boni consulis
et ducis Neapolis, qui sæculo Christi nono floruit,
tomo II Rer. Italicar, pag. 342. Atque hactenus de
rhythmis hexametris et pentametris.

Hisce nunc subjungendi endecasyllabi, dodeca-
syllabi, heptasyllabi, etc., qui in usu fuere apud
veteres. Quod et lubentius facio, cum inde potissi-
mum exempla sanctorum carminum derivavit Italicæ
vulgaris linguæ poesis. Quod antequam ostendam,
juvat alterum rhythmicæ, imo et metricæ poeseos
ritum vetustissimum in medium afferre. Sunt qui
credant vel ipsis olim Romanis et Græcis gratam
fuisse consonantium syllabarum modulationem (nunc
rima appellamus, conversa voce *rhythmus* in rima) B
in fine præcipue versuum quæsitam, ita ut postrema
versus aut membri syllaba postremæ subsequenter
responderet. Poetis ipsis hujusmodi verborum collo-
catio, sive figura, placuisse fertur. Certe placuit
oratoribus, dum tamen parce adhiberetur. Ομορτί-
δων Græci figuram hanc appellarunt: Similiter ca-
dens idem Latinis fuit. Pervulgati sunt duo Tullii
versus a Quinctiliano memorati libro undecimo
cap. primo, quos tamen multi eo quoque vivente
irrisere :

Cedant arma togæ. Concedant laurea linguæ.

O fortunatam natam me consule Romam!

Varro quoque in τὰ πρῶτα Μεινίκτος :

Neque orthophallica atulit psalteria,

Quibus sonant in Græciâ dicteria,

Qui fabularum collocant exordia.

Hic exodia scribendum reor. Imo et vetustissimus
Ennius hisce delectatus videtur. Hos enim illius ver-
sus refert Cicero in Tuscul. I :

Hæc omnia vidi inflammarî,

PATRUL. CLI.

*Priamo vi vitam evitari [an potius evirari?]
Jovis aram sanguine turpari.*

Hosce etiam (alienosne, an suos, ignoro,) idem Cicero
in eadem Tusculana commemorat :

Cælum nitescere, arbores frondescere,

Vites latifœæ pampinis pubescere,

Rami baccharum ubertate incurvescere.

Similes autem antiquorum versus in eam sententiam
Stilianum induxerunt, de arte versificandi scriben-
tem, ut sibi persuaderet, rhythmos (nunc *le rime*)
meliori ipso Latinorum sæculo usurpatos fuisse.
Nam, ut is scribit, Virgilius lib. vi, vers. 165
Æneidos habet :

Ære ciere viros, Martemque accendere cantu.

Et Ovidius

Quot cælum stellas, tot habet tua Roma puellas.

Et Propertius :

Non non humani sunt partus talia dona.

Ista deum menses non peperere bona.

Ita Horatius, De arte poetica :

Non satis est pulchra esse poemata : dulcia suntu,

Et quæcunque volent, animum auditoris agunt.

Ita et Ausonius in Idyl. II :

Vel tria potanti, vel ter tria multiplicanti.

Sed versificatoribus antiquis vix fieri potuit quin
ejusmodi versus interdum exciderint, etiam nil tale
cogitantibus : ac proinde minime me iis opponam,
qui hæc potius casu quam arte nata, sive consulto
facta, censeant. Altamen cum oratoribus non dis-
plicuisse dixerim ομορτίδων, non est præfracte
negandum quin et poetæ eadem figura delectari
quandoque potuerint. Ac præcipue rustici et vul-
gares, quorum auribus gratior accidere potuit vo-
cum consonantia. Nisi tot rhythmi et carmina ple-
beiorum poetarum ævi illius perissent, fortasse plu-
res versus ex Latio ipso petitos . similiter cadentes

haberemus. Paria quoque apud Græcos occurrunt, ut in Anthologia, et alibi visitur. Sunt etiam qui Hebræos putant in poeti sua quævisse paria aurium oblectamenta, sive in mediis versibus, sive in eorum clausulis: quod potissimum a clarissimo Huetio affirmatum video. Et sane id persentias in rhythmo Hebraico, quem in Davidis laudem cecinere mulieres, et ego supra attuli. Sed et clarissimus vir P. Martinæus monachus Benedictinus congregationis Sancti Mauri in Prolegomenis ad divinam Bibliothecam sancti Hieronymi, prolatis exemplis ostendit in cantico Deuteronomii, atque in Threnis Jeremiæ rhythmos occurrere, hoc est in fine commatum parem vocis desinentiam. Verum controversiam de Hebræorum poeti aliis dimitto; fortassis et in aliqua ejusdem loca similitudo vocum casu, non arte irrepsit. Præsertim vero barbaricis sæculis mos fuit lenocinium hoc suis tum rhythmis, tum metris adungere. Quod, ut conjicio, præstitere indocti, ut his saltem phaleris pensarent quantitatem pedum a se neglectam: docti autem, ut similiter cadentes versus facilius a populo memoria retinerentur. Et primo quidem levem hanc modulationis umbram statuerunt in una versus syllaba postrema, cui consona foret postrema subsequentis, aut subsequentium versuum. Quandoque etiam alterni versus sibi respondebant. Quod si in dactylum desinebat versus, nonnulli consuevere postremis duabus syllabis pares in succedentibus versibus collocare. Denique eo res deducta est, ut in fine versus geminæ integræ syllabæ, si longæ forent, litteris ac sonitu responderent versibus subsequentibus: tres vero syllabæ pari modo responderent, si penultima versus brevis esset, ut est in dactylo. Quem morem accepere, et adhuc retinent vulgaris lingue nostræ poetæ.

Versus autem in quibus hoc postremum *δουορτι-
λτρον*, sive *similiter cadens*, occurrebat, præcedenti sane gratius, in aures hominum incurrens, *Leonici* olim appellabantur. Cur sic fuerint appellati ignoravit Scaliger Poetic. lib. II, cap. 29. Stephanus Guazius a cauda leonis ita nuncupatos inepte censuit. Renatus Moreau, medicus parisiensis, in Commentar. ad Scholam Salernitanam, et du Cangius in Glossar. Latino, eos arbitrantur *sic forte nuncupatos quod inventi fuerint a quodam Leone poeta, qui circa tempora Ludovici VII vel Philippi Augusti, regum Franciæ, vixit*. Addit idem du Cangius hanc etiam fuisse sententiam Stephani Paschasii lib. VI, cap. 2, Disquisition. Francicar. qui perelegantes quosdam hujus Leonis poetæ versus produxit. In eandem quoque opinionem concessit doctissimus Papebrochius in Act. Sanctor. ad diem 1 Junii, in Vita sanctorum Gratiani et Felii, arbitratus duntaxat, *ad summam perfectionem adductos fuisse eos versus a Leone Gallico poeta sæculo duodecimo*. Et profecto Ægidius Parisiensis apud du Chesnium tomo quinto Scriptor. Franc., pag. 323, inter alios poetas sui temporis, hoc est ab anno 1191 ad 1198 commemorat:

A *Nec minus in sacris melico sermone Leonem
Ludentem historiis.*

Idem autem ille est qui du Cangio ac Papebrochio laudatur, ut proinde non recte veluti diversos poetas hosce putarit Polycarpus Leysærus in Hist. poetar. mediæ ævi, num. 79 et 95. Doctissimus quondam amicus meus D. Gaspar Berettus Benedictinus, sæpius mihi hoc in opere laudatus, de Leonis versibus verba fecit in Prolegomen. ad tabulam chorographicam quam edidi tomo X Rerum Italicar. lib. num. 62, pag. 117, censet, *Leoninos versus in Italia vix post Northmannorum adventum componi cœpisse*, hoc est sæculo Christi undecimo. Atque a:eo tum ille, tum Papebrochius, Eccardus, et alii, inscriptiones quasdam, antiquorum sæculorum creditas, nonnisi post annum Christianæ æræ millesimum confectas statuerunt, quod Leonis versibus constarent. Quæ mea in hanc rem sententiæ sit, denique lector accipiat. Primo certum status versuum quos *Leoninos* antiqui nuncuparunt, nos *versi rimati* appellamus, originem seu inventionem nequaquam tribuendam esse Leoni illi, seu Leonio poetæ Parisiensi et monacho Benedictino monasterii Sancti Victoris, qui circiter annum Christi 1091 floruit, uti censuerunt du Cangius, Jacobus Perizonius, et alii. Præcesserant enim, qui hujusmodi versibus luserant, sive rhythmos, sive metra componentes. Deinde an istam saltem versificandi rationem illi perfecerit, incertum adhuc esse contendo. Sed, si quidem gloriam aliquam in illum conferre velimus opinari fas erit aut ab eo clucubratum fuisse poemam tam concinnum et elegans, verborumque sibi invicem respondentium concentu sonorum, ut unum in admiratione populi esset; aut ita eos versus coelitus xuisse, ut quanquam longum opus confecerit, in clausulis tamen versuum perpetuum ordinem, et *similiter cadens* duarum syllabarum servaverit quod fortasse nemo ante eum plene fuerat ausus. Nam, ut præfatus sum, plerique veterum in una syllaba, consonante cum altera, concentum suorum rhythmorum aut metrorum collocarunt. Plerique etiam non in fine geminorum versuum, sed in ipso versu (cujus primum membrum subsequenti respondebat) hanc aurium oblectationem conquisiere. Quæ omnia exemplis confirmatum eo.

Sub finem sæculi a Christo nato sexti floruit sanctus Columbanus, celeberrimus ille Bobiensis cenobii institutor. Inter ejus Opera legitur rhythmus *De vanitate vitæ*, ubi plerosque versus *δμοορτιλτρον* cernimus. Exempli causa:

*Differentibus vitam mors incerta surripit:
Omnes superbos, vagos mæror mortis corripit, etc.
Plerique perpessi sunt pœnarum incendia,
Voluntatis lubricæ nolentes dispendia, etc.*

Reliquos omitto. Qui sane si Columbanum auctorem habent, antiquissimam præbent versuum similiter cadentium formam. Sic inter Opera Bedæ leguntur

versus *De computi regulis*, in quibus Leoninum con- A
centum audis. Priores accipito :

Adventum Domini non est celebrare Decembri
Post ternas Nonas, neque quintas ante Kalendas, etc.
Sed et sanctus Bonifacius Moguntinus episcopus et
martyr, supra mihi laudatus, in epistola prima, cir-
citer annum 780 conscripta, rhythmum effudit, con-
sonis vocibus distinctum :

Vale, frater florentibus
Juventutis cum viribus
Ut florens cum Domino
In sempiterno solio, etc.

Tum in epistola 69 carmina quatuor ejusdem refe-
runtur, geminis versibus simili sono respondentibus,
sed ita ut, quanquam fere semper dactylus versum B
claudat, dux tantum postremæ syllabæ similes sint.
Specimen profero :

Summum satorem soia
Sedet qui per æthralia,
Alti olympi arcibus
Obvallatus minacibus, etc.

Ita vero, me Deus amet, cuiquam dubitatio succur-
ret, num tanta vetustas ejusmodi carminibus sit tri-
buenda. Verum dubitandi finis erit si *Antiphonarium*
Benchoense, a me, ut supra dixi, evulgatum consu-
let, quod certe sæculo septimo, aut summum octavo,
in usu fuit celebris illius monasterii in Hiber-
niâ siti, ac deinde in Bobiensem bibliothecam, deni-
que in Ambrosianam translata est. Occurrit ibi
hymnus sancti Comgilli in strophas sectus, qua- C
rum singulæ a littera alphabeti initium sumunt,
earumque singuli versus in eandem syllabam desi-
nunt :

Recordemur justitiæ.

HANC VIR PATRICIVS VILISARIVS URBIS AMICVS
OB CVLPÆ VENIAM CONDIDIT ECCLESIAM.
HANC IDCIRCO PEDEM SACRAM QUI PONIS IN ÆDEM.
UT MISERETVR EVM, SÆPE PRECARE DEVM.

Hæc si quisquam rejiciat post sæculum x, adversari
ego nolim. Attamen sunt quæ suadeant ipso sæculo
Christianæ æræ sexto inscriptionem fuisse positam.
Vix enim post multa sæcula rogandus fuerat popu-
lus ut precibus repetitis Belisario misericordiam a
Deo impetraret. Sed alterum, quaecunque sit, etiam
antiquius similiter cadentium vocum exemplum ha-
bemus. Sanctus Augustinus circiter annum 393 elu-
cubavit *psalmum contra partem Donati*, qui nihil
aliud est quam rhythmus. Singuli versus e duobus
versiculis octo syllabis constant. Sunt ibi qui plures
syllabas præferunt, sed fortassis emendandi sunt.
Intuere hunc psalmum inter Opera Augustini in pri-
mis paginis tom. IX editionis novissimæ. De eo ipse
hæc scribit lib. primo *Retractat.*, cap. 20 : *Psal-* D
mus qui ab imperitis et idiotis cantaretur, per La-
tinæ litteras feci. Tales autem abecedarios appellant.
Ejus generis est rhythmus *de Mediolano*, quem su-
pra innui, uti et alter Adelmanni Scholastici antea

Nostrî patroni fulgida,
Comgilli sancti nomine,
Refulgentis in opere, etc.

Secundæ strophæ versus quilibet in a desinit :

Audite pantes tu eras
Allati ad angelica
Athletæ Dei abdita
A juventute florida, etc.

Eodem ordine reliqui procedunt. Sed et ibi legun-
tur *versiculi familiæ Benchuir*, ex quibus multi per-
fectam præferunt eorum formam, qui serius *Leonini*
appellati sunt. Experimentum capiat lector :

Vere regalis aula,
Variis gemmis ornata,
Gregisque Christi caula,
Patre summo servata.
Virgo valde secunda,
Hæc et mater intacta,
Læta ac tremebunda,
Verbo Dei subacta.

Hæc adeo aperta sunt, ut quisque jam intelligere
possit, antiquos rhythmopœcios atque poetas non
expectasse tempora Leonis Parisiensis poetæ, ut
ab eo edocerentur efformare versus simili concentu
cadentes ; neque nimia facilitate censenda esse car-
mina composita tantummodo post annum Christi
millesimum, si qua occurrunt modulo hocce con-
structa. Refert cardinalis Baronius in *Annalibus* ad
annum Christi 808 versus incolumes adhuc Romæ
asservatos in templo Cruciferorum, quod Belisarius
Justiniano I imperante condidisse dicitur. Illos au-
tem doctissimus cardinalis eadem ipsa tempestate
confectos ac marmore inscriptos arbitratur. Lectori
et ego inspiciendos exhibeo :

memoratus. *Alphabeticum* illum Mabillonius appel-
lavit, *Abecedarium* vero Augustinus. Similem quo-
que infra dabo, ex Verenensi codice expressum de
captura *Ludovici II Augusti*. Præterea mihi est
rhythmus *in sanctum Zenonem*, a supra laudato
Campagnola ad me missus, atque ex eodem anti-
quissimo codice excerptus, in quo laudes Mediolani
jam supra editæ legebantur. Et istud abecedarium
est. En ejus initium :

Audiant principes, audiant populi, etc.

Illic habetur :

Kasta permanserat imperii filia, etc.

Rogat te imperium, ad se te convocat, etc.

Ibi *imperium pro imperatore*. At rursus audi Augu-
stinum eundem de illo psalmo loquentem : *Ideo*
autem non aliquo carminis genere id fieri volui, ne
me necessitas metrica ad aliqua verba quæ vulgo ni-
nus sunt usitata, compelleret. Quare tum ex his, tum

ex supra allatis verbis intelligimus rhythmos olim confectos, ut *ab imperitis atque idiotis canerentur*. In eum quoque finem compositi fuere, qui mihi nuper memorati sunt *de laudibus Mediolani, de Ludovico II, etc.* Erant enim iis quoque temporibus, quales nostris, qui carmina rudia, ac præcipue rhythmos aut solatii causa domi, aut in plateis populo congregato lucri obtentu canebant. Ejusmodi cantilenas saltem semidocti intelligebant: nondum enim quiaquam ausus fuerat vulgari sermone uti ad carmina aut ad rhythmos; aut si utebantur, ex iis ne fragmentum quidem ad nos pervenit. Redeo ad psalimum Augustinianum. Ibi singulorum versuum clausulæ in *e* desinunt: quod et in aliis rhythmis observatum vidi. Occurrunt et plurimæ voces consonæ in ARE et ÆRE, etc., quas tamen casu potius B

EN LANTFRID DOMNVS, PRIMIS NATALIBVS ORTVS,
DEBITA SOLVIT HUMO, QUÆ SIBI DEBET HOMO.
ÆTATIS FLORE SPONSI CURRENS IN ODORE,
PLURIBVS EXEMPLVM PRÆBVIT IPSE BONVM etc.

Eodem concentu pergunt reliqui versus: qui si reuera tunc fuere conditi, uti veri videtur simile, confirmant quæ dixi de ingeniis hujusmodi musica delectatis ipso sæculo Christi octavo. Alterum exemplum præbent portæ æræ basilicæ Parisiensis San-

HOC OPVS AIRADVS CÆLESTI MVNERE FRETVS,
OFFERT ECCE TIBI, DIONYSI, PECTORE MITI.

Porro quantum subsequenti sæculo nono in deliciis foret apud quosdam poetas conquisita ista consonantium vocum harmonia in texendis versibus, longe pluribus exemplis ostendere possum. Vetu-

ARBOR SACRA CRVCIS FIT MVNDO SEMITA LYCIS,
QVAM QUI PORTAVIT, NOS CHRISTVS AD ASTRA LEVAVIT.

Uti Anastasius tradit, ejus templi simulque et operis tessellati auctor fuit Leo IV, papa, anno Christi 848, aut Nicolaus I, papa circiter annum 860. Quæ si certa sunt, jam tenemus in ipsa Urbe ferme ante novem sæcula in usu fuisse consonam vocum harmoniam in versibus. Si eodem sæculo, quo Ludovicus Pius Augustus e vivis excessit (hoc autem

IMPERII FVLNEN, FRANCORUM NOBILE CVLMEN,
EXCITVS È SECVLO CONDITVR HOC TUMVLO,
REX LVDOVICVS, PIETATIS TANTVS AMICVS,
QVOD PIVS A POPVLO DICITVR ET TITVLO, etc.

Drogoni quoque archiepiscopo Metensi, ejusdem Ludovici Pii fratri, alterum epitaphium positum fuit,

CONDITVR HOC BVSTO PRÆSUL DROGO MARMORE SCVLPTO:
SPIRITVS IN REQVIE LÆTVS OVAT ABRAHÆ, etc.

Præterea in Laureshamensi monasterio sepulcrum adhuc visitur Tassilonis Bajoaricæ ducis, quem

CONDITVR HAC FOVEA, QVEM PIE CHRISTE BEA,
TASSILO DVX PRIMUM, POST REX, MONACHVS SED AD INV.
IDIBVS IN TERNIS DECESSERAT ILLE DECEMBRIS.

A quam certo quærendæ ejusmodi euphoniæ consilio coisse puto. Saltem constat vel sæculo Christianæ æræ quarto Africanæ plebi in rhythmis placuisse aliquam verborum, ut ita dicam, consonantiam, quam subsecuta sæcula amplificaverunt et diligentius exornarunt. Præcesserat etiam Commodianus mihi supra memoratus in postremo carmine suo, ubi singulos versus in *o* desinere sentias.

Benehorensibus rhythmis, aliisque sæculo octavo compositis cum vocibus consonantibus, quos neperetuli, addo epitaphium Lantfridi abbatis Borensis in Bajoaria, quod Mabillonius in *Analectis* publici juris fecit. Is floruit sub Pippino et Carolo Magno, Francorum regibus, et circiter annum Christi 779 excessisse e vivis videtur.

dionysiana, circiter ea tempora fabricata. Auctor ibi æræ nomen inscriptum voluit, hoc est, *Airadus monachus*, geminis versiculis incisus, quos ad annum 780 attulit idem Mabillonius in *Annalibus Benedictinis*:

stissimum musivum in æde sacra Sanctæ Mariæ Novæ adhuc visitur Romæ, teste Ciampino part. II, cap. 28, *Veter. Monumentor.* Ibi hi duo versus:

contigit anno Christi 840) compositum fuisset epitaphium, ejus tumulo Metensi in urbe appositum, quod tomo II, pag. 320, Scriptor. Francor. du Chesnii, et in *Annalibus* cardinalis Baronii legitur, luculentum alterum haberemus homotonix in versibus tunc adamatæ testimonium. Quatuor tantum versiculos inde excerptos offero.

ab eodem du Chesnio editum, cujus in primo versu:

Carolus Magnus e solio dejecit, cum hisce versibus:

Sed quia dubitare licet ne longe serius additi fuerint tumulis ejusmodi versus, certiora apponamus. Gaspar Barthius, vir spectatissimæ eruditionis, lib. xxxii Adversarior. Erinfredi monachi carmen rhythmicum ex ms. codice profert. Hic autem *vixit anno 806, ut Vita ejus testatur. En duas tantum illius carminis strophas :*

Felicitatis regula

Hac sine sæmper constitit.

Ad puncta cum venit sua,

In se voluta corrui.

Quæcunque vita protulit.

Ambigua, læta, tristia.

Quocunque se spes extulit

Infida, dura, credula, etc.

Sed præcipue sæculo illo ac duobus subsequentibus multis curæ fuit in singulis versibus concentum vocum similium inscribere, divisim quodammodo in duo-

MARTINVS MORITVR, SED VITÆ DONA MERETVR :

TRISTATUR MVNDVS, ADJUBILATQUE POLVS.

MORS SVA DIGNA BONO FERTVR CELEBRATA PATRONO,

SPIRITVS AMBROSII DVM FAMULATVR IBI.

Milania quoque Elnorensis monachi versus pari concentu elaboratos anno Christi 855 refert idem Mabillonius in Annalibus Benedictinis ad annum 872. Vide etiam formulas xiv et xv tomi II Capitular. Baluzii, pag. 565. Non eæ quidem sunt formæ, sed rhythmici duo, summam barbariem spirantes, atque, ut opinor, ab indoctis librariis mirum in modum deformati. [Supra vero commemoravi Notkerum Balbulum, cœnositam Sancti Galli, qui sub fine sæculi noni, atque initium decimi, *Sequentiarum* librum edidit, ab antiquis laudatum, et a clariss. viro P. Pezio part. prima tomi primi *Thesaur. Anecdotor. novissim. editum. Ejusmodi Sequentiarum* (quas hymnos potius appellare placeat) rhythmica licentia compositæ sunt sub variis metris. Unam ex iis seligo :

ECCE DECVS PATRIÆ, NOTKERVS, DŒGMA SOPHIÆ,

VT MORTALIS HOMO, CONDITVR HOC TVMVLO.

IDIBVS OCTONIS HIC CARNE SOLVTVS APRILIS,

COELIS INVEHITVR, CARMINE SVSCIPITVR.

Plura ejusmodi nullus dubito quin habereamus, scripta longe etiam ante Notkerum, nisi tempus, cui tot pretiosa succubere, levia hæc quoque nobis invidisset. Unum illud San-Gallense cœnositium celeberrimum, in quo Notkerus vixit, alia suppeditare hic potest ab Heprico Canisio edita, ac deinde in Bibliothecam Patrum illata. Illic hymnum legas ab Hartmanno monacho compositum (floruit ille circiter annum 870) cujus hi sunt primi versus :

Sum natus esset Dominus,

Turbatur rex incredulus

Magi tulerunt munera,

Quos stella duxit vrvavia

A membra versibus, postremæ quorum syllabæ invicem sibi respondebant. Evulgavit sæpe laudatus Mabillonius in Annalibus Benedictinis ad annum 827 versus in vetustissimo codice Altivillarensis circiter ea tempora scriptos, e quibus quæ nunc aiebam, leviori negotio intelliges.

Ebo, Remense decus, præsul, pastorque coruscus,

Doctor evangelicus, præcelsi Regis amicus,

Hunc in amare Dei, Petrique in honore beati,

Librum jussit agi, plenus spiraminis alti, etc.

Hic præter commata versus cujuscunque consona, etiam finis unius versus consonat cum fine alterius, unica tamen syllaba. Ita in musivo adhuc superstite Basilicæ Ambrosianæ Mediolanensis, quod circiter annum 835 compositum fuisse, neque immerito, Puricellius censet, tetrastichon istud legitur :

Sancti merita.

Benedicti inelyta

Verendæ sanctitatis,

Ac monachorum præsulis,

Pro posse

Atque nosse

Organa nostra concrepent.

Nursia felix

Tulit natum genitrix :

Domina mundi Roma fovit alitrix.

Hic ergo præventus optimo

Sancti Spiritus dono, etc.

Anno 812 finem vivendi fecit idem Notkerus, cujus epitaphium metricum Mabillonio debemus in Amalibus Benedictinis editum his verbis :

Eodem ordine consonantium vocum procedunt reliqui. Sunt ibi et alii hymni, aliaque poemata eadem verborum texturam præferentia, aut eodem sæculo ix aut x composita ; ita ut jam abundet, unde eorum opinio male consultis nobis videatur, qui ubi aliquid Leonini concentus audiunt, illud continuo ad sæculum xi et subsequentia pertinere sibi persuadeant. Edidit quoque Canisius carmen Salomonis episcopi Constantiensis, qui currente anno 895 florebat.

Eximie antistes, has accipe, Dado, salutes,

Conscriptas tristi a Salomone tibi, etc.

In reliquis idem est artificium. Hisce junge inscri-

ptionem positam Emmæ Francorum reginæ anno 954, quam profert Mabillonius nuper laudatus. Eius primos tantum versus exhibeo :

SANGVINE CÆSAREO JACET HIC EXCELSA PROPAGO,
FRANCORVM POPVLO PRODITA DE KAROLO etc.

Quod si plura id genus epitaphia cupis, adi ejusdem Mabillonii Analecta. Consule etiam Annales Trevirenses Broweri, qui n. ultia affert sæculis octavo, nono et decimo composita. Eodem autem sæculo decimo floruit Fredoardus Remensis, qui in carmine de Vita Sancti Columbani multos interserit versus, eodem artificio elaboratos : quod et præstitit Rosvitha, incomparabilis ejusdem sæculi sanctimonialis, in carmine

DEBITA PARS TERRÆ FALLENTIA TEMPORA SPERNE,
ET MEMORARE VIÆ, QVAM TESTATVR CINIS ISTE.
GENTIS HONOR NOSTRÆ JACET HIC, GENTIS DOLOR ATQVE ;
PRÆFUIT HUIC URBI, CUNCTO SED PROFUIT ORBI, etc.

Adelmanni Scholastici *Rhythmum alphabeticum*, a pseudato Mabillonio inter Analecta editum, supra memoravi. Is ad sæculum xi spectat, compositusque fuit circiter annum 1035. Tres versus stropham conficiunt, ac singulorum finis simili syllaba constat, uti e prima stropha constabit :

*Armonicæ facultatis adspirante gratia,
Refero viros illustres, litterarum lumina,
Quos recenti recardatur mens dolore saucia, etc.*

Consonas quoque voces in fine rhythmorum invenias, quos sanctus Fulbertus ante Adelmannum elucubravit. Similem rhythmum circiter annum Christi 1075 Landulphus Senior, historicus Mediolanensis, procedit in fine libri primi Historiæ a me editæ tomo IV Rer. Italicar. Accipe priorem stropham :

*Jesu Christe, splendor Patris, via, veritas et vita,
Omnium Redemptor pie, cunctorum æquitas,
Universos qui te quærunt tua replet charitas.*

In primo versu legendum est *vita et veritas*. Eodem metro cæteri procedunt. Sed et idem Landulphus lib. III, cap. 16, refert *cantilenam*, hoc est rhythmum, *super statum regis Alberti*, in quo describendo non semel peccavit antiquus Librarius. Vix dubito quin ejusmodi rhythmus confectus fuerit quo tempore ex regno Italiæ exiit Adelbertus, Berengarii filius, Italiæ rex, id est circiter annum 962. Hos tibi animadvertite versus, in ejus contemptum more veterum Romanorum Mediolani cantitatos :

*Te, Alberte, decet nemo,
Et Ottonem manet decus.
Pro infamia Walperti
Te decet alga regni.
Pro regina nunc Latina
Utere jam nunc marina.
Pro regali sceptro nostro
Frudere jam navis rostro, etc.*

Landulpho synchronus fuit Benzo, pseudoepiscopus Albensis; qui præcipue hisce rhythmis delectatus est in lutilento Panegyrico Henrici IV Germaniæ regis, tomo primo Scriptorum Rer. Germanicar. Menkenii. Et sane eodem sæculo xi ita homines capiebantur harmonia ejusmodi versuum consonantium, ut pauci numerarentur Musis addicti, qui carmina sua hocce, ut putabant, ornamento destituta vellent. Cujus

de gestis Oddonis. En duos tantum illius versus :

*Postquam Rex regum, qui solus regnat in cæcis,
Per se cunctorum transmutans tempora regum, etc.*

Finem vivendi fecit anno Christi 993 sanctus Gebhardus Constantiensis episcopus, eique tunc positum fuit epitaphium, a Canisio et Surio relatum.

consvetudinis testem luculentum dabo Ottonem, Monachum Sant-Emmeramensem, cujus Opera divulgavit supra laudatus P. Pezsius part. II tomi III Thesaur. Anecdotor. Novissim. Florebat monachus iste anno Christi 1050 et post se carmina complura reliquit, in quibus plurimos versus consonantes invenias. Is autem in carmine *De doctrina spirituali* in hæc verba loquitur :

*Porro quod interdum subjungo CONSONA VERBA,
Quæ NVNC MVLTORVM nimius desiderat vsvs,
Hoc quoque verborum plus ordine convenienti,
Insuper ANTIQVA de CONSVETVDINE feci.*

Ut vides, *consona verba* apud veteres appellabantur quæ nunc nobis rime dicuntur; atque ejusmodi poeseos corrente sæculo xi antiqua erat consuetudo. Quare nil mirum si subsequenti sæculo xii familiare in Italia quoque idem studium fuerit Musarum cultoribus. Vide Donizonem, qui anno 1115 poema contexit *de Vita comitissæ Mathildis*. Animadvertite quibus versibus Guilielmus Apulus librum quintum *de Northmannis* concludat. Vide etiam anonymum, qui circiter annum 1127 poema struxit *de excidio urbis Comensis* : uti et Radulphum Cadomensem, cui *Gesta Tancredi principis* debemus, circiter eadem tempora metro ac prosa conscripta : denique Godofridi Viterbiensis *Pantheon*, et Gaudredi Matertæ *Historiam Siculam*, quæ omnia complectitur Collectio mea Rerum Italicarum, præcipue tomo V. Legas quoque velim rhythmos quosdam, a venerabili Petro Cluniacensi abbate circiter annum Christi 1150 compositos, in quibus eundem vocum concentum invenias. Præterea innumera alia cum metra, tum rhythmos, eodem artificio elaborata, mihi que monumentis sæculi ix, x et subsequentium collecta, ac nimius sim.

Nihil tamen dissimulandum. Pleraque ex his terminibus, rhythmicis aut metricis, eo tantum artificio constant, ut unica syllaba in medio versu adhibita sonum reddat similem syllabæ claudenti, aut par tantum syllaba duorum versuum finem occupet. Cum vero, ut supra innui, singulari fortassis appellatione *Leonini* versus ii dicerentur in quibus geminæ syllabæ longæ, aut tres, si penultima brevis foret, sono aequali sibi responderent in medio et fine versus, aut

in fine duorum versuum : dubitatio adhuc superesse potest. si ne hujus artificii inventio aut perfectio tribuenda Leoni Parisiensi poetæ, qui circiter annum 1190 floruit. Verum quoniam justo titulo in Leonem hunc transferenda sit ejusmodi gloria non video, quando tæc alii mihi occurrunt qui ante eum metra aut rhythmos pari condidere artificio. Nam quod est ad singulares versus consonis vocibus contextos, in iis pangendis Leonem plurimi præcessere. Et primo quidem Italia ipsa nobis continuo exhibet magistrum Moysen Bergomensem, auctorem carminis *De laudibus Bergomi*, a me editi tomo V Rer. Italicarum. Scribebat ille circiter annum Christi 1120, atque is sane in fine versuum consecratus est duarum syllabarum perennem concentum. Ita suum exorditur poema :

*Alme Deus rector, qui mundi frenas gubernas,
Nec sinis absque modo sedes fluitare supernas, etc.*
Eodem pede procedunt reliqui versus. Sed et antiquiores sunt quos in honorem sancti Lulli episcopi Moguntini Wilhelmus Malnesburiensis lib. primo De gest. reg. Angl. circiter annum 1127 scribebat se a pueritia audisse, videlicet :

*Antistes Lullus, quo non est sanctior ullus
Pollens divina, tribuente Deo, medicina,
Occurrit morbis, ut totus prædicat orbis.*

Vetustissimus quoque versus est, quo usi sunt non pauci e Germanicis imperatoribus in suis sigillis. Exemplum dabo petitum ex autographo diplomate quod in suo tabulario asservat capitulum canonicorum Lucensium.

Diploma Conradi I Augusti, quo privilegia confirmat canonicis Lucensibus, anno 1038.

In nomine sanctæ et individuae Trinitatis. Chuonradus, divina favente clementia, Romanorum imperator Augustus. Quia decet imperialis magnificentia loca sancta ditare atque venerari, et omnibus Christianis de animabus suis curam atque sollicitudinem gerere, deo dignum duximus modo in præsentis sanctissimi Martini episcopi locum Lucæ situm in aliquo locupletare, ut et ipsis, pro quibus donatum est, ad refrigerium, et nobis ad remedium proficiat sempiternum. Quapropter considerantes nos hoc, et in animo volentes, prece et admonitione dilectæ conjugis nostræ, simulque consortis nostri regni Gislæ, confirmamus prædicto sancto Loco, sicuti olim Ugo, Lotharius, atque primus Otto, et secundus, ac tertius, nec non Henricus, precessores nostri reges et imperatores pro remedio animarum Adelberti marchionis et Bertæ comitissæ, nec non et suarum,

A dederunt beato Martino pontifici, ecclesiæque suæ sitæ Lucæ, suisque fidelibus, etc.

Signum domni Chuonradi serenissimi imperatoris Augusti.

Kadelohus cancellarius vice Herimanni archiepiscopi et archicancellarii recognovit.

Datum vii Kalendas Martii, anno Dæmonicæ incarnationis 1038, indictione vi, anno domni Chuonradi regni xiv, imperii xiii

Actum ad Viam Venariam in conitatu Lucensi, feliciter. Amen.

Non in medio, sed in extremo latere membranæ pendet bulla plumbea, in cujus antiqua parte visuntur imagines duorum virorum, altera quarum manu tenet ponum, altera sceptrum, et inter illas leguntur hæc litteræ.

H
E
N
R
I
C
V
S
R
E
X.

In circuito vero CONRADVS DĪ GRĀ IMPR AVGVSTVS. In postica effigies Romæ sculpta visitur cum hoc Versu :

ROMA CAPVT MVNDI
REGIT ORBIS FRENA ROTVNDI.

C Sed et Robertus abbas Sancti Remigii, qui Historiam Hierosolymitanam circiter annum 1110 literis consignavit, editam tomo primo Gestor. Dei per Franc. similibus versibus prosam suam interspersit, quorum pars in margine, pars in ipso textu legitur. Nonnullos profero :

*Nec leviter tactus Raynaldus, apostata factus,
Abjurando Deum, se probat esse reum.
Quid faceret Turcus, populusque per omnia spurcus?
Ni sua terga daret, quo venerat et remearet.*

Ita et Gaufrædus Malaterra, qui circiter annum 1099 Historiam Siculam scripsit, editam tomo V Rer. Italicar., pares versus nobis exhibet lib. III, cap. 23. Hos paucos audi :

*Nec nimis hoc culpo, quamvis hic talia sculpo.
Nec prohibens vito; cum fiat juncta marito,
Diligat et juste fædus servando venuste.*

Nam quos lex jungit, sententia nulla repungit, etc. Sed et tumulo Beatricis ducissæ Tusciæ, anno 1076 vita functæ Pisis, positum fuit hoc Epitaphium :

*Qui nondum norat, sub quale caribde laborat
Occultans illa fiat damnata favilla :
Et ceu scintillæ stipularum corruat ille, etc.*

QVAMVIS PECCATRIX SYM DONNA VOCATA BEATRIX
IN TYMVLO MISSA JACEO QUÆ COMITISSA.

Ita carmen in Ivonem Dionysianum aobacem, anno 1094 interfectum, edidit clarissimus Mabillonius, in quo prior versuum pars subsequenti respondet. Paucos tantum seligo :

Pariter in ejus epitaphio legitur :

IVO GRAVIS SORTI, CRVDELITER OBIIVTE MORTE,
QVEM TEGIT HÆC PETRA, FELIX HABEARIS IN ÆTHIRA, etc.

Ad hæc in dissertatione xxxvii, *De hospita!*, evulgavi foundationem brephotrophii factam Mediolani a **A** Datheo archipresbytero anno Christi 787. Duo versus in illius ædis pavimento inscripti leguntur :

SANCTE MEMENTO DEVS, QVIA CONDIDIT ISTE DATHEVS
HANC AVLAM MISERIS AVXILIO PVERIS.

Præstare non possum anno eodem 787 hosce versiculos fuisse illic scriptos : attamen verba illa *iste Datheus* viventem illum indicare videntur. Quod ubi statuas, jam tenes, quantam antiquitatem præferant versus, quos nunc *Leoninos* appellamus. Ita antiquis-

simi erunt, sed temporis nota carentes, versus in musivo scripti, quos Panvinius legebat in claustrum monasterii Lateraneusis exesos jam atque cadentes :

CANONICAM FORMAM SVMENTES, DICITE NORMAM,
QVAM PROMISISTIS, HOC CLAVSTRVM QVANDO PETISTIS.

Reliqua eodem concentu continuantur,

Pluribus congerendis tempero. Ad alteram versificandi rationem quod attinet, videlicet statuendi consona verba in fine geminorum versuum, neque hic desiderantur exempla longe ante Leonis Parisiensis ætatem. Profecto circiter annum 1035, hoc est centum annis et ultra priusquam Leo ille nomen suum Parnasso daret, versus in Italia conficiebat celebratissimus vir sanctus Petrus Damianus, postea Ostiensis episcopus. Atque ex eo habemus multa carmina, hymnos et rhythmos varii metri, eaque fere cuncta consonis vocibus contexta. Sed potissimum considerandus nobis est ejus *rhythmus super Salutatione angelica*, num. 63, in quo perfecti Leonini versus occurrunt.

Ave, David filia, sancta mundo nata

HIC JACET ALBERTVS, QVONDAM REGALIA SPERNENS,
PRVDENS ATQVE PIVS, TANTVM COELESTIA CERNENS,
MVNDI DIVITIAS CVM REGALI DITIONE
GEMETICA PRIMAS SPREVIT PRO RELIGIONE, etc.

Florebat anno 1095 Baldricus Andecavensis abbas, ejus carmina edidit du Chesnien tom. IV Scriptor. Franc. In his quædam concentum vocum in fine versuum exhibent. Primi epigrammatis hinc versus sunt hi :

In rotulo multi cum sollicitudine quadam

Dicendi seriem semper metantur ab Adam, etc.

Ita in carminibus de morte Mathildis abbatissæ Condomensis anno 1012 compositis, et a supra laudato Mabillonio tomo quinto Annal. Benedictinor. evulgatis, idem concentus occurrit :

*Si lacrymæ cuiquam cælestia regna pararent,
Defunctum quemquam si carmina nostra juvarent, etc.*

ARCHIEPISCOPI NON DIVITIAS NEC HONORES
LANFRANCVS SVBIT, SED CVRAS ATQVE LABORES.
NATVS IN ITALIA, PAPIENSI DE REGIONE,
CIVIVS EGREGIIS, ET HONESTA CONDITIONE, etc.

Rhythmos quoque Petri abbatis Cluniacensis nuper memoratos vide. Inter cæteros unum commemoro *De resurrectione Domini*, in quo hi versus :

B *Virgo prudens, sobria, Joseph desponsata,
Ad salutem omnium in exemplum data,
Supernorum civium consors jam probata.*

Maria, miseri per te terminatur,

Et misericordia per te revocatur, etc.

Audi et ejus carmen 64, ad eandem sanctissimam Virginem :

O miseratrix - o dominatrix - præcipe dictu,

Ne devastemur - ne lapidemur - grandinis ictu, etc.

Hæc videant qui contempnunt majores nostros a provincialibus didicisse usum consonantium vocum. Mabillonius quoque in Annalibus Benedictinis epitaphium prodidit, adhuc marmore insculptum, Alberti abbatis Miciacensis, qui anno 1036 nature debitum solvit, non absimili vocum collocatione distinctum :

Floruit eodem sæculo Christi undecimo Gualdo Corbeiensis monachus, qui vitam sancti Anselmi episcopi Hammaburgensis metro contexuit, editam a Lambecio. Is in præfatione lusit versibus eadem finali consonantia distinctis. En exortium :

Dulce tuis, Alberte, decus, jubar ignivaporum,

Ecclesie turris, regni diadema decorum,

Gloria pontificum, regum venerabile numen,

Quod tibi mater init Corbeia, sume volumen, etc.

Vide etiam epitaphium beati Lanfranci, archiepiscopi Cantuariensis celeberrimi, a sancto Anselmo iidem archiepiscopo circiter annum 1069 compositum. En primos versus :

Lumen clarum - tenebrarum - sedibus resplendens,

Dum salvare - recreare - quod creavit voluit :

Hinc Creator, - ne peccator - morevetur, morietur.

Cujus morte - nova sorte - vita nobis oritur, etc. Est ibi et alius rhythmus similis in honorem *Matris Domini*, sub nomine *prosaë* editus. Hæc autem circiter annum Christi 1130 scripta fuere. Ita Joannes Severanus in libro *Memoris sacre di Roma*, pag. 314, inscriptionem refert anno 1128, positam Joanni de Crema cardinali in titulo Sancti Chrysogoni, cujus hæc verba :

O BONE SALVATOR
NOSTRÆ SALVTIS AMATOR,
FILI CHRISTE DEI,
PARCE REDEMPTOR EI,

Et apud Canisium Antiquar. Lection. tom. III part.

HOC PIVS ANTISTES, CLERI LVX, OTTO PARAVIT,
ECCLESIAEQVE PATER, RES, MORES AMPLIFICAVIT.

Si referenda inscriptio est ad Ottonem Capuanum episcopum, quem sub finem sæculi noni floruisse Ughellius opinatur, iterum confirmatam vides hujusmodi versuum antiquitatem. Ita Mabillonio teste in

QVORVM MVNERE SVM TALI VESTITVS HONORE
DIGNI REDDANTVR DIVINO SEMPER AMORE.

Ita in fine Chronici Centulensis apud Dachorium in Spicilegio Harinolphus ejus Historiæ auctor, anno 1188 carmen subjunxit, cujus en primos tantummodo versus :

*Toto corde meo te, Centula mater, amavi,
Traditus a puero, mea sub te colla ligavi, etc.*

Reliqui eodem vocum contextu procedunt. Consule etiam, si lubet, Wilielmum Malmesburiensem, qui carmen profert in Æthelstani regis honorem conditum, longe antea quam Leo Parisiensis nasceretur. Illius specimen habeto :

*Regia progenies produxit nobile stemma,
Cum tenebris nostris illuxit splendida gemma, etc.*

Vide etiam Radevicum lib. II, cap. 2, De Geat. Frederici I, uti et Henrici Huntindoniensis Histor. Liberum quintum, et Scholam Salernitanam, et Godfridum Viterbiensem, et carmen a me evulgatum in Chronico Casauriensi, part. II tom. II Rer. Italicar, pag. 785, uti et præfationem cl. viri P. Pezii in Theaur. Anecdotorum. Sed in primis recole quæ antea protuli e vetustissimo Antiphonario Benchorensi; nihil enim ibi desideratur ad Leoninæ cantilenæ metrum absolutum. Antiquitatem insuper artificii hujus longe majorem, quam vulgo credatur, confirmabit hymnus Hartmanni, monachi San-Gallensis, tomo XXVII Bibliothec. Patrum, pag. 817, Jam prædixi floruisse illum anno 870.

*Tribus signis,
Deo dignis,
Dies ista colitur.*

*Tria signa
Laude digna,
Cætas hic persequitur.
Stella Magos*

A II, noviss. editionis, carmina leguntur Metelli Tegeræensis monachi, qui anno saltem 1160 floruit, hoc est, ante Leonem, sive Leonium Gallum. ibi Rhythmici versus complures. Paucos audi :

*Laudabunt alii clarum genus : ac mihi lene
Christi jugum dat verba Camæna.
Sydereæ patriæ cives abolere studebat,
Per quos pacem rebus habebat,
Vivebat scintilla tamen, frigente favilla,
Tandem mata procul micat illa, etc.*

Sed longe ante hæc tempora compositi videntur non absimiles duo versus, qui Capuz adhuc leguntur :

B Annalib. Benedictin. ad annum 707 in theca argenteo contexta ubi collocatæ videntur anno Christi 946 reliquiæ sancti Hidulfi episcopi, hi versus legebantur :

*Duxit vagos
Ad præsepe Domini, etc.*

Eundem concentum vocum cæteræ strophæ reddunt. Alia monumenta veterum ejusdem generis prætereo, dicturus tandem me vix æsequi posse cur Leo Parisiensis poeta, qui circiter annum Christi 1190 floruisse dicitur, *Leoninos* versus excogitasse creditur, quando tot longe antiquiores habemus qui rhythmos et metra condidere eodem ipso consonarum vocum artificio ac tinnitu. Certe a sententia Papebrochii discedendum, qui ad diem XIX Maii in Vita sanctæ Pudentianæ et Praxedis versus rhythmicis in ecclesia Sanctæ Pudentianæ rejicit ad tempora Innocentii II papæ, circiter annum 1130, banc rationem subjiciens : *Nam Leoninorum versuum initium nemo eruditus fecerit sæculo XII antiquius.* Alia erit in posterum, ut opinor, eruditorum opinio.

Atque hæc de rhythmica veterum poesi. Nunc ad originem poeseos Italicæ vulgaris me converto. Nullus dubitandi locus est quin poesis a vulgarium linguarum poetis adhibita, nativitatem suam debeat antiquorum rhythmicæ. Neque enim vulgares linguæ, Italica videlicet, Gallica, Hispanica, etc., in contextendis versibus spectant ullam syllabarum quantitatem, sive prosodiam : quod ab antiquis Græcis et Latinis factum est. Et quamvis Italica lingua deo verborum genera præferat, brevia nempe et longa, attamen hæc vocum quantitas in penultimis tantum syllabis sistit, si verba sint trisyllaba, etc.; ac præterea nulla harum brevium aut longarum ratio habetur, nisi quantum exigat vocum collocatio ad uberiores aurium voluptatem in versu audiendo. Recentiorum ergo carmina nihil aliud sunt quam *rhythmi*; et quemadmodum plurimi ex antiquis rhythmis numerum tantummodo pedum seu syllaba

ruih, non vero temporis observationem quærebant; satque artificio in iis conficiendis erat demulcere auditorum aures quodam concentu, erumpente ex una dispositione ac paritate pedum in singulis versibus, idem quoque a vulgariū linguarum poetis factum fuit. Quare cum primum Itali, Galli, etc., condere versus cœperunt, propria vulgari lingua utentes, hosce appellarunt *rhythmos*, quæ vox apud Italos, Gallos, Anglos aliosque populos, levi mutatione facta, appellata fuit, et adhuc appellatur *rima*. Non me fugit per vocem hanc *rima* non a recentioribus tantum, sed et a quibusdam antiquis Italicæ linguæ scriptoribus significari *ῥυμοειδευτον*, seu *similiter cadens*, quo potissimum suos versus vulgares quoque poetæ ornare consueverunt. Verum ex institutione sua *rhythmus*, seu *rima*, cœptus est nominari integer versus vulgaris, seu carmen, atque poema, ad imitationem rhythmorum Latinorum lucubratum, de quibus hactenus egimus. Hac de causa Petrarcha cecinit :

Voi, ch' ascoltate in Rime sparse il suono.

Nam, ut supra ex Othlono vidimus, *similiter cadens* olim appellabatur *consonum verbum*, seu *consonantia vocum*, ut Antonius de Tempo testatur. Scriptoris hujus librum adhuc luce carentem, et in bibliotheca Estensi ac Ambrosiana asservatum, ego jam dudum memoravi lib. primo, cap. 3, De perfect. poesi Italicæ, cujus hic titulus : *Summa artis rhythmici vulgaris dictaminis, composita ab Antonio de Tempo, iudice, cive Paduano, ad illustrem principem Albertum de la Scala. Anno Domini 1332.* Ac proinde is carmina Petrarchæ sua lucubratione præcessit. *Is ergo rhythmorum vulgariū septem genera enumerat, sonetum, ballatum, cantionem extensam, etc.* Ex quo vides carminibus ipsis nomen *rhythmici* inditum fuisse. Rursus ille scribit in rubr. 1 : *Rhythmus vulgaris est genus quoddam dictaminis, etc. Litteralis rhythmus (id est Latinus) secundum grammaticos est consonans paritas syllabarum, certo numero comprehensarum. Et eadem dispositio cadit in quolibet vulgari ritmo, præcipue in motu confecto, etc.* Infra subdit : *Quilibet rhythmus habeat saltem unam consonantiam cum dictione, quæ habeat diversum significatum, etc.* Sunt ibi tamen et alia loca in quibus *rhythmici* vox idem significare videtur ac nobis *rima*. Sed quandonam, et apud quos nata Italica poesis? Omnium eruditorum calculo jam firmatum est, primum in Italia Siculos vulgarem linguam, Italicam nimirum, usurpasse ad condendos versus. Quæ omnium vetustissima poemata Italicæ linguæ supersunt, Siculis poetis tribuuntur. Insuper Petrarcha in Triumph. Amor. cap. 4, Italicos poetas recensens, commemorat *i Siciliani*,

Che fur già primi, e quivi eran da sezzo.

Unde vero Siculi hauserint versuum ac poematum vulgariū formam, usumque consonantium vocum, antea disputatum est inter Italicos eruditos. Joannes Marius Crescimbenius, cui supra cæteros lucem

A suam debet historia Italicæ poeseos, in Comment. tom. prim., cap. 2, veluti rem *evidentissimam* statuit, Siculos a provincialibus poetis, quorum Vitas Nostradamus scriptas reliquit, utpote qui antea docuere, universam poeseos œconomiam fuisse mutatos. Et revera provincialium carmina fere omnia complectitur pretiosus Estensis bibliothecæ codex manu exaratus anno 1254, eosque novimus scripsisse versus ab anno 1110 usque ad eundem annum, cum contra Italicorum poetarum vestigium vix, post annum Christi 1200 nunc inveniamus, atque eorum præterea pauculi versus, incompti, omniacruces, nascentis poeseos infantiam prodant. Clarissimus autem Fontaninus in lib. primo De eloquent. Italicæ, cap. 7 et sequent., ostendit, Brunetti B Latini auctoritate fretus, vulgarem Provincialium seu Francorum linguam anno 1260 fuisse *la più dilettevole e la più comune, che tutti gli altri linguaggi*; ac propterea illius sententiæ est non solum ex ea lingua Italos derivasse artem rhythmorum vulgariū, sed etiam *che la lingua Provenzale in realtâ fu madre in gran parte dell' Italiana dopo il secolo undecimo.* Equidem suspicor Fontaninum neminem tam enormi sententiæ consentientem habiturum, quanquam et Varchius censuerit, Provincialium linguam *matrem magna ex parte fuisse Italicæ* post annum 1200. Neque enim tam sero emerpsit, statumque accepit Italica lingua : imo hæc a Provincialibus non nisi pauca vocabula accepit, uti jam patet factum est supra in Dissertatione xxxi de *Origine Lingvæ Italicæ.* Et quanquam multas voces ex Francorum aut Provincialium lingua in Italicam migrasse daremus, non propterea jura matris illi tribuenda forent. Huetius ipse, vir spectatissima eruditionis, licet Gallus, in lib. De origin. fabular. Romanens., nostros ridet quod nimia liberalitate multas linguæ nostræ voces Provincialibus veluti acceptas referant, quas tamen cum illi tum non Latio debemus. Exempla et ego attuli in notis ad carmina Italica Petrarchæ. Denique eos etiam improbavit Dantes Aligerius in Convivio, qui Provincialium linguam Italicæ præferebant. Cæterum quod est ad Italicorum poesim, non abs re Marius Equicola, Petrus Bembo, Speronius, Sansovinus, atque, ut alios omittam, prælaudati Crescimbenius et Fontaninus arbitrati sunt, originem istius a Provincialium imitatione esse omnino arcessendam. Liceat tamen et mihi addere : id quidem veri simile, minime vero certum esse. Jam produxi lib. primo, cap. 3, *Della perfetta poesia*, verba Petrarchæ, quæ rursus hic consideranda veniunt. In præfatione ad epistolas suas familiares de libris a se compositis ille agens, *rhythmos etiam vulgari lingua a se lucubratos hisce verbis describit : Pars mulcendis vulgi auribus intenta, suis et ipsa legibus utebatur. Quod genus apud Siculos (ut fama est) non multis ante sæculis renatum, brevi per omnem Italiam ac longius manavit : apud Græcorum olim ac Latinorum vetustissimos celebratum; siquidem et Romanos vulgares*

rhythmico tantum carmine uti solitos accepimus. Hæc Petrarcha circiter annum Christi 1360 scribebat : quæ Ludovico Castelvetro Mutinensi in Additament. ad lib. primum Pros. Bembi jam diu animadversa, persuasurunt, immerito obtundi Provinciales poetas tanquam parentes aut magistros Italicæ poeseos. Et ea quidem sibi opposuit Crescimbenius ; sed quamvis multa commentatus fuerit, nemini hactenus videatur debilitata nedum confossa Castelvetri sententia. Nam quod nulla Siculorum carmina vulgaria habeamus ante annum 1200 scripta, nequaquam inferendum est nulla reapse composita ante annum illum fuisse. Quot enim et quanta nobis eripuerit tempus, is tantum ignorat qui hospes in eruditione prorsus est, ut omittam, plura condi potuisse quæ litteris minime fuerint consignata.

Perspectissimum vero Petrarcha habuit, utpote per annos complures in Provincia versatus, quot poetas ea regio tulerat, quoque tempore ii florere. Nihil tamen secius, non ab iis Siculos didicisse artem rhythmorum scribit, sed potius a Latinis et Græcis, apud quorum vulgus in usu olim fuisse Rhythmos ipse Petrarcha acceperat. Cur nos affirmemus, quod is longe propior Provincialium poetis, et inter patres Italicæ poeseos numeratus, ignoravit? Ac præcipue cum Leonardus Arretinus in Vita Dantis

scripserit ex ipsius Dantis verbo : *Rhythmorum vulgarium Italicorum* artem circiter annos centum : quinquaginta ante eundem Aligerium originem habuisse. Epocha ista in eos ipsos annos convenit, quibus et Provincialium poetarum primi florere. Quid? quod et idem Crescimbenius part. II, libri II Commentar. auctor est, Tusciæ non defuisse vulgares poetas anno etiam 1200. Cum vero Etruscis, Petrarcha teste, præverint Siculi, reliquum est ut quo tempore Provincialium poesis vigeat, Siculorum quoque poesis usitata apud vulgares fuerit : ac proinde veritate niti, quod Petrarcha ait, videlicet rhythmorum artem *apud Siculos non multis antæ sæculis* (duobus saltem) *renatam fuisse.* Neque injuria subdit ille, Siculos e Græcis atque Latinis id genus poeseos didicisse, cum antea conspexerimus familiares fuisse cum Græcis tum Latinis rhythmos, ac præterea vocum consonarum usum, quas nunc rime nuncupamus, sera antiquitate commendari. Apud ipsos Siculos, sæculo duodecimo decurrente, ejusmodi versus a Latinis poetis excultos, paucis ostendam. Rogerio I in clyto Siciliae et Calabriae comiti, qui anno 1101 naturæ debitum solvit, tumulus hac epigraphæ ornatus Mileti positus fuit, Roccho Pirro teste in Chronolog. reg. Siciliae :

LINQVENS TERRENAS, MIGRAVIT DVX AD AMOENAS
ROGERIVS SEDES, NAM COELI DETINET ÆDES.

par est epitaphium Raynaldi comitis, anno 1126 rebus humanis exempti, apud eundem Pirrum in

Notitia Catanens. Ecclesiae. Ita Guilielmi I regis sepulcro, anno 1170 inscriptio hæc inclusa est :

HIC TVA ROGERI DVX QVONDAM TEMPORE PATRIS
OSSA TENET TVMVLVS, TVMVLO CONTERMINA MATRIS,
VNDECIES CENTVM DECIES SEX, BIS MAGIS ANNO,
MIGRANS POST CHRISTVM NATVM SVB HERODE TYRANNO, etc.

Reliqui versus eodem rhythmico procedunt. Similis est inscriptio anno 1183 posita Margaritæ reginæ :

HIC REGINA JACES REGALIBVS EDITA CVNIS,
MARGARITA, TIBI NOMEN QVOD MORIBVS VNIS, etc.

Nihil ergo opus fuit Siculis Provincialium disciplinæ sesetrudere, ut artem contexendi versus ῥυμοιοτελευτους edocerentur.

Atque hic addendum est non Latinos tantum et Græcos rhythmicis carminis exempla Siculis præbuisse, ut Petrarcha erudite animadvertit, sed alios quoque populos in hac arte eisdem et reliquis Italis facem ministrare potuisse. Nam ultra duo sæcula sub Saracenorum Arabum jugo Sicilia gemuit ad annum usque 1060, quo Messina eis eropta est. Anno autem 1091 integra insula in principum Northmannorum ditionem venit. Atqui certum est Arabes quoque delectatos rhythmicis versibus, quos in morem nostrorum consonantibus verbis terminabant. Sunt apud eos antiquissima carmina quæ adhuc fidem rei faciunt. Idque vel ipsius Maumetis temporibus familiare fuit; nam testante Marraccio in Prodromo, ubi de Alcorano agit, cap. 2, impii illius libri signa, sive versiculi, in rhythmum desinunt,

qui ut plurimum consonans est, vocali affecta, cum una ex tribus quiescentibus præcedente, ut una, ina, ano, etc. Usque adeo id certum est, ut eruditissimi Huetii in libr. De origin. fabular. Romanens. sententia fuerit, nos ab Arabum populo accepisse artem rhythmandi, hoc est, consonantium verhorum usum in versibus, ex quo videlicet nefanda gens meliorem Hispaniæ partem jugo suo premere cepit : quod ineunte sæculo octavo contigit. Eadem quoque sæculo nono sedem fixit in Sicilia atque Calabria. Innumera dixi adhuc existere Arabiæ gentis carmina; idque etiam Berbelotius nos docuit. Imo Spanhonijs auctor est poetis illis non inventionem tantum, sed et numero poematum ac versuum copia ab eis scriptorum, quemlibet alium populum longe concedere. Et profecto mihi perquam verisimile videtur nos posse non temere Arabum populo acceptum referre artem rhythmicam, sive usum consonantium vocum in sine versuum, quando eruditi testantur.

antiquissimum esse apud eam gentem rhythmandi morem, quem adhuc retinent, et celebre fuit olim eorum nomen e litterarum studiis, multumque commercii eis erat cum Europæis, ac præcipue Italis. Fortassis et ab eis accepimus varias versuum formas, quas describit Agapitus a Valle Flemmarum ordin. Minor. in libello De arte metrica Arabum. Præter alios ejus gentis libros in hanc rem celebris est tractatus *Bader Aladini Damamiani principia poetarum* apud Arabes, qui accurate de usu *rhythmorum* scripsit. Antiquis vero sæculis post abactum ex Italia Græcorum imperium, Arabum doctrina tanto Italii in honore fuit, ut ii præcipue litterarum magistri censerentur; quod et commemorandum mihi erit infra in Dissertatione XLIV de litterarum fortuna. Adde non leve in nobis suspicandi causam præberi, Arabes a vetustissimo populo Judaica rhythmorum artem et usum edoctos fuisse. Supra vidimus dictorium mulierum Hebræarum in Saul causa victoriæ a David relatæ. Ibi consonantia vocum. Hac de re disputatio proxime præteritis annis viguit inter doctissimum virum Blasium Garofolum, ac alios eruditos. Quod novi, Augustinus Eugubinus, Meibomius, Ludovicus Capellus, Clericus, Huetius, et alii censere, Judæos ab antiquissimis sæculis concentum hunc verborum usurpasse in suis carminibus, hymnis, et canticis. Quid? quod Fourmontius V. cl. Parisiis anno 1714 dissertationem edidit in eadem urbetypis impressam tom. VI *Mémoires de l'Académie des Inscriptions*. Ibi pag. 160 multa eruditione ostendit, in poeticis libris Veteris Testamenti ejusmodi concentum in fine versuum occurrere. Exemplis parco.

Quæ ubi statuamus jam patet consonantium vocum usum in versibus, supra quam vulgo creditur, longe antiquissimum esse, utpote qui a Judæis in Syros et Arabes fluxisse videtur. Deinde ex Arabum gente veri videtur simile ipsos Occidentis populos artem hanc didicisse, nisi eandem a populis septentrionalibus antea didicerint. Nam et ad illos in hisce investigandis oculos convertamus oportet. Certe post Arabes imperium Siciliae arripuerunt comites, duces ac reges Northmanni: gens nempe e gelido Septentrione olim in Galliam, ac demum in Magnam Britanniam, Apuliam atque Siciliam effusa, dominatione iis in locis fortissime constabilita. Ad annum usque 1094 Northmannorum regum potentia ac sedes apud Siculos perduravit. Ab hoc autem

A populo ediscere etiam licuit Siculis, quando cœsare nolumus, ab Arabica gente eos accepisse vulgari carminum artem. Rhythmorum profecto vulgari lingua conditorum apud gentes septentrionales antiquior est usus quam Provincialium et Italom. Ostendunt Germani Evangelia *rhythmis Theoticis* Latino reddita per Otfridum monachum circiter annum 880; quæ cantica brevibus versiculis in voces consonantes desinentibus constant. Alia quæ ejusdem generis poemata ille procatit, quæ adhuc mss. servantur in antiquissimis codicibus. Cæsareæ Vindobonensis bibliothecæ ac Vaticanæ, duo typis etiam æneis a Joanne Schiltero tracta prostant. Sunt et alia apud Danos, Suecos cæteraque Germanos ejus generis vetustissima carmina.

B Georgius itidem Hickesius, inter Britannos summe vir eruditionis, in Thesaur. linguar. veter. septentrional. quanquam scribat, in antiquissimis Angliæ Saxonum pseudo-rhythmos, hoc est *le rime*, minime reperiri: attamen cap. 24 Grammaticæ Angliæ Saxon. specimina affert carminum, quæ ipse *scilicet Saxonica* appellat, ubi *similiter cadens* occurrit, quæ a nobis in fine versuum usurpatur. Usserius quoque cap. 17, pag. 450, Antiquitat. Britan. eccles., a Vita beati Albei hæc affert: *Inde sanctus Patricius, archipontifex et patronus totius Hiberniæ, verum sequentem Scotia lingua, quasi quoddam oraculum legis vigorem habens, cantavit. Quem versum familia Sancti Albei et familia Sancti Declani noluerunt pro se vel rhythmicè, seu metricè in Latinum vertere, sed majoris auctoritatis ei conciliandæ gratiâ, illam proprio et genuino, quo pronuntiatum et compositum est a sancto Patricio, idiomate, pro dignitate profectum in medium. Ita Scotice canitur ille versus:*

Ailbe umal, Patric Muman, mo gach rath

Theclan Patric Nandeisi, ag theclan go brath

Ad hæc Mabillonius tom. III Annal. Benedictinor., pag. 684, producit rhythmum Teutonice lingua confectum, in quo eundem vocum concentum invenies. Hæc profecto, ultra quam multi sint opinati, rhythmorum vulgariarum antiquitatem oppido seram evincunt. Franci ipsi, antequam Provincialium poetarum celebrata cohors emergeret, ejusmodi versus elucubrassè videntur. Bulæus in Histor. Univers. Paris. refert epitaphium Gallicis rhythmis Frodoardi Remeusi historico positum, qui anno 965 fidei vivendi fecit. Duos tantum versus delibatos inde accipe:

VEQVIT CASTE CLERC, BON MOINE, MEILLEV ABBÉ,
ET D'AGAPIT LY ROMAIN FVT AVBÉ, etc

Item Mabillonius in Act. Sanctor. Benedictin., Sæculo v, hos versus non longe ab illis temporibus scriptos et ipse arbitratur. Apud eos sit fides. En ergo unde alteram normam vulgariarum rhythmorum haurire poterint Siculi, ex Northmannis videlicet Siciliae ipsi Imperantibus, aut ex aliis Germaniæ populis, antequam poetæ in Provincia famam suis carminibus sibi quaererent. Francorum autem ac

Germanorum, adde et Britannorum mores et linguam Northmanni probe edocti, hunc etiam poeseos usum in Siciliam invexisse non immerito creduntur. Quantopere vero ejusmodi rhythmis oblectatus fuerit circiter annum Christi 1100 Gaufridus Malterra, patria Northmannus, sed *notiter factus Siculus*, supra innui.

Ad vulgarium Italicorum carminum formam quod A
 tinet, ne hanc quidem necesse fuit ut Siculi cæte-
 pæ Italici a Provincialibus poetis mutuarentur.
 escimbenius lib. primo Histor. vulgar. poeseos
 ripserat : *Egli è chiara cosa, che l'endecasillabo*
lgare venne in Italia della Provenza. Verum ipse,
 diligentius inspecta, ab ejusmodi opinione dis-
 sissit in Commentar. lib. primo, cap. quinto, ubi
 serte fatetur se quoque agnoscere Italicorum ver-
 sū ex imitatione Latinorum processisse. Id vero
 te illum erudite adnotarat noster Castelvetrus et
 cobus Mazzonius lib. II, cap. 33, in Apolog. Co-
 cæd. Dantis. Adde ego non e metris tantum per-
 etisque Latinorum versibus derivari potuisse Itali-
 rum formam, sed etiam ex incomptis rudibusque
 rum rhythmis. Jam supra ostendi, et nullo negotio
 colentius ostendere rursus possem, rhythmos
 stinos fuisse compositos tetrasyllabos, pentasylla-
 os, etc., eosque longe ante tempora poetarum Pron-
 cialium. Sed jam satis superque Dissertatio ista
 crevit. Quare unum persequar, versum videli-
 et hendecasyllabum, quo potissimum Italica poesis
 electatur, præterquam quod apud Græcos et Lati-
 os occurrit, a rhythmpœiis etiam ac metricis
 ætis excultum fuisse, dum barbarica tempora
 erent. Inter Opera Walafridi Strabonis, cujus est
 ma celebris inter scriptores sæculi noni, legitur
 usdem pia oratio, e qua nonnullos versus decerpo :

○ *rerum Sator omnium tremende,*
Dum pœnas crucis innocens luisti;
In quo nil nisi repperis ruinam, etc

l'is non tantum pedes, sed et numerum habes
 endecasyllabi Italici : quod et contingit in Hora-
 ano illo :

Jam satis terris nivis, atque diræ, etc.

t quoniam poesis nostra pro spondæo dactylum
 ibere potest in fine hujusmodi versuum, qui tunc

propterea evadunt dodecasyllabi ; ejusdem tamen
 temporis atque hendecasyllabi, *sdruciali* Italice a
 nobis appellati (quorum inventum nescio cur Var-
 chius in Herculano tribuerit Sannazario), eorundem
 versuum specimen ex ipsius Walafridi carminibus
 exero :

Legistis, meminit vestra sagacitas
At multis egomet sordibus obsitus,
Donari veniam credo sagaciter, etc.

Sane in hisce antiquorum hendecasyllabis raro de-
 prehendas collocationem accentuum (*posature* nos
 dicimus) in versibus Italicis facilem atque patentem.
 Attamen cum primi poætæ vulgares versibus pauca-
 rum syllabarum præcipue operam darent, ac postea
 B versum conquirent cui aliquid majestatis ex plu-
 rium syllabarum cursu accederet, nullum aptiorem
 invenere quam hendecasyllabum, sive is ex duobus
 brevioribus versibus confietur, sive alio ordine co-
 lescat; illius autem exemplum apud rhythmorum
 scriptores obvium habuere. Atque hic publici juris
 factum volo rhythmum hactenus luce carentem,
 cujus mentionem feci in Dissertatione *de æstera*
gentibus. Eum descripsi ego e vetustissimo codice
 ms. capituli canonicorum Mutinensium. Tum quæ
 præcedunt, tum antiquitas codicis, satis indicant
 ipsam fuisse compositum sub initium sæculi decimi
 a Christo nato : quo tempore, ut ibi præfatus sum,
 Hungari tot impressiones in Italiam, et præsertim
 in Mutinenses fecere. Dodecasyllabi sunt versus,
 C sed, temporis ratione computata, pares hendecasylla-
 bis. Inter ipsos autem quosdam sentias ita contex-
 tos, ut familiarem in iis texturam ac sonum nostror-
 um versuum deprehendas. Ad hæc singuli versus
 aliquid Leonini præferunt, cum in unam eandemque
 vocalem ac pari concentu desinant. Tu experimen-
 tum facito.

RHYTHMUS

Canendus militibus Mutinensis urbis custodibus circiter annum 925.

○ Tu qui servas armis ista mœnia,
 Noli dormire, moneo, sed vigila.
 Dum Hector vigil exstitit in Troja,
 Non eam cepit fraudulenta Græcia.
 Prima quiete dormiente Troja,
 Laxavit Sinon falxax claustra perfida.
 Per funem lapsa occultata agmina
 Invadunt urbem et incendunt Pergama
 Vigili voce avis asser eandida
 Fugavit Gallos ex arce Romulea;
 Pro qua virtute facta est argentea,
 Et a Romanis adorata ut dea.
 Nos adoremus celsa Christi numina,

D Illi cætera demus nostra jubila.
 Hæus magna tui sub custodia,
 Hæc vigilantes jubilemus carmina.
 Divina, mundi rex Christe, custodia
 Sub tua serva hæc castra vigilia.
 Tu murus tuis sis inexpugnabilis,
 Sis inimicis hostis tu terribilis.
 Te vigilante, nulla nocet fortia,
 Qui cuncta fugæ præcat arma bellica.
 Tu cinge hæc nostra, Christe, munimur,
 Defendens ea tua forti lancea,
 Sancta Maria, Mater Christi splendida,
 Hæc cum Joanne, Theotocos, impetra :

Quorum hic sancta veneramur pignora,
Et quibus ista sunt sacra numina (4).
Quo duce victrix est in bello dextera,
Et sine ipso nihil valent jacula.

Fortis juvenus, virtus audax bellica,
Vestra per muros audiantur carmina
Et sit in armis aliena vigilia,
Ne fraus hostilis hæc invadat mœnia.
Resultet echo comes : Eia, vigila.
Per muros eia dicat echo : Vigila.

Dissertationi huic postremam manum imponam, colophone addito non vulgaris pretii, rhythmum nempe historico evulgato, quem ex eodem ipso codice vetustissimo capituli canonicorum Veronensium, unde alter *De laudibus Mediotani* depromptus est, descriptum ad me misit supra laudatus Bartholomæus Campagnola, multis titulis de me bene meritus. Anno Christi 871 Italiam totam, imo et reliquum Francorum imperium, concussit detestandum facinus Aldegisi principis Beneventani, qui Ludovicum II Augustum, quanquam tot beneficiis in ipsos Beneventanos collatis illustrem, utpote qui Sarracenicæ gentis cornua fregerat, ejusque acinaces ex eorum jugulo averterat, ausus est seditione commota comprehendere, et in custodiã tradere. Sunt qui hominem excusant, culpamque in ipsum Augu-

(4) An mœnia?

Astum ejusque conjugem rejiciunt, ut ex Erchemperto, ex Annalibus Bertinianis et ex Anonymo Salernitano, a me edito part. II tomi II Rer. Italicarum, sudlucere potest. Et revera cum Adelgiso nihil intentare contra Ludovicum vitam animus fuerit, sed tinorem tantummodo ac vim ei inferre, ut ex urbe et regione Beneventana excederet, excogitare licet non defuisse aliquam justæ iræ causam, aut ansam principi Beneventano. Attamen vix nemo fuit qui non horruerit, audiens tot opprobriis oneratum et dolose captum, ut idem Erchempertus scribit, *Augustum sanctissimum virum, salvatorem scilicet Beneventanæ provinciæ, Beneventi infra mœnia deperire ac secure quiescentem*. Hanc tamen sanctitatem iam in eodem Ludovico minime agnoscit laudatus Erchempertus. Hoc ergo facinus auctor rhythmum alphabetici seu abecedarii, nunc evulgandi, descriptum synchronus profecto, ut res et narratio ipsa ostendit, sed simul sermonis Latini imperitissimus. Ego rhythmum ipsum, qualis in ms. codice Veronensi habetur, accuratissime descriptum, ne una quidem littera immutata, lectori sistere decrevi, distinctis dactylis versibus, in ms. indiscretis, ut hoc onere clarissimum marchionem Maffei levem. Sed et hic licet etiam inspiciat velim quot erroribus ab antiquo frustulum istud antiquitatis, partim auctori, partim vetusto librario tribuendis.

RHYTHMUS

De Ludovico II imperatore per Adelchim, seu Adelgisum, Beneventi principem, capto, compositus anno 871 aut 872.

Audite, omnes fines terræ, (5) errore cum tristitia,
Quale scelus fuit factum Benevento civitas.
Lhuduicum comprehenderunt sancto, pio Augusto (6).
Beneventani se adunarunt ad unum consilium.
Adalferio (7) loquebatur, et dicebant principi :
Si nos eum vivum dimitemus, certe nos peribimus.
Celus (8) magnum præparavit in istam provintiam :
Regnum (9) nostrum nobis tollit : nos habet pro nihilum.
Plures (10) mala nobis fecit. Rectum est, ut moriad (11).
Dedoserunt sancto (12) pio de suo Palatio ;
Adalferio illum ducebat usque ad Pretorium :
Ille vero gaude (13) visum tamquam ad martirium.
Exierunt (14) Sado et Saducto (15) inoviabant imperio.
Et ipse sancte pius incipiebat dicere :

(5) Legendum puto horrore.
(6) Si legibus Maffei amici parendum est, Augustio scribendum erit. Sed iis legibus veteres rigide se obstrinxisse minime videntur.
(7) Adalferius, unus e primatibus Beneventanis.
(8) Pro scelus, ut puto.
(9) Vide Annales Bertinianos, et Anonymum Salernitanum.
(10) Plures, scribe plura.
(11) Id est moriad, cum bona Prisciani venia.

C (12) Pro sanctum pius, id est Ludovicum Augustum, quem et Erchempertus sanctissimum appellat.
(13) Forte, gaudens ibat.
(14) Sado, seu Sadoan, Sugdan, princeps Sarracenorum tunc Beneventi captivus. Narrat etiam Anonymus Salernitanus ejus consilio ad hoc facinus usum esse Adelgisum.
(15) Saducto inoviabant. Quid. hic scribendum sit, majori otio fruentibus divinandum relinquo. Nam qui obviabant imperio.

Tanquam ad latronem venistis cum gladiis et fustibus
Fuit jam namque tempus, vos allevavit (16) in omnibus :
Modo vero surrexistis adversus me consilium.
Nescio pro (17) quid causam vultis me occidere.
Generacio crudelis (18) veni interficere,
Ecclesie que sanctis Dei venio diligere,
Sanguine veni vindicare, quod super terram fusus est.
Kalidus ille, temptator (19) ratum adque nomine
Coronam imperii sibi in caput ponet (20) et dicebat populo :
Ecce sumus imperator : possum (21) vobis regere.
Leto animo habebat (22) de illo quo fecerat.
A Demonio (23) vexatur, ad terram ceciderat.
Exierunt multæ turmæ videre mirabilia.
Magnus Dominus (24) Jesus Christus judicavit judicium.
Multa gens paganorum exit in (25) Calabria,
Super (26) Salerno pervenerunt possidere Civitas.
Inratum (27) est ad sancte Dei reliquie
Ipse regnum defendendum, et alium requirere.

(16) Pro *allevavi*. Beneficia innuit in Beneventanos collata.

(17) Elegantiæ Tullianæ. Scribe *pro qua causa*.

(18) Veni illum interficere, qui huc venit, ut ecclesias sanctas Dei e Saracenorum jugo eriperet. Iostium tuorum sanguinem, qui super terram fusus est, veni vindicare.

(19) Quis *temptator* iste? Num Adelgisus, an Seodan, aut alius quisquam? Noctem faciunt verba illa *atum adque* [pro atque] nomine.

(20) Pro *ponit*.

(21) Latine volens efferre Italicum *vi posso regere*, ignoravit, an illud *vi* accusativo responderet potius quam dativo.

(22) Pro *abibat*, ut puto, lætus de illo, quod fecerat.

(23) Et hic incertum, fueritne Adelchis princeps, in Seodan, vexatus a dæmonio.

(24) Scriberem *domnus*, ut mensura prioris versiculi rectius procederet. Sed leges syllabarum video alibi neglectas. Scribendum quoque foret *judicat judicium*.

(25) Pro e Calabria.

(26) Eveniente supra memorato anno 871 Salernum obsidione pressum est a Saracenis, quam solvere demum coacti sunt, regresso adversus illos Ludovico Augusto. Pro *possidere* scriberem *obsidere*.

(27) Stropha hæc spectans ad litteram I supra consideratur. Nescio an suo loco sit restituenda. Videtur autem hic innui sacramentum quo sese obstrinxit Ludovicus, se *vindictam aliquam ex calumnia, quam tunc patiebatur, nunquam exacturum*, ut scribit Regino. Cæterum manca est hæc stropha, et aliæ integræ fortasse desiderantur: neque enim rhythmus per reliquias alphabeti litteras progreditur.

CARMEN DE JOSEPH PATRIARCHA

(Edidit D. OZANAM, *Documents inédits pour servir à l'histoire de l'Italie*, etc., p. 46, ex cod. Vatic. n. 3325.)

Joseph, Deo amabilis
 Patri dulcis et habilis,
 Puer formose indolis
 Et gratie multiplicis!...
 Hinc ipsi nova somnia
 Celi promebant sidera,
 Ad futuri indicia,
 Ipsi quasi supplicia...
 Intentus est auspicio

Ac si Dei negotio;
 Fraternalis livor invidio
 Advertit sed hoc animo
 Joseph domi residens,
 Rei private providens,
 Jubetur mox invisere
 Cunctane gerant prospere...
 Nec mora: ut conspiciunt;
 En Somniator, aiunt:

Necem fertè, ut parent
 An juvarit quod somniat...
 .. Culpam vitant sceleris,
 Ne criminentur sanguinis,
 Sumpto pondo numismatis,
 Sic vendunt Agarenicis...

Segardus hoc dictamen fecit.